

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју

Мастер рад:

Слика Далеког Истока у путописима српских путника у првој
половини 20. века

Ментор: проф. др Дубравка Стојановић

Студент: Никола Бубановић ИС19/25

Београд, септембар 2020.

Садржај

Предговор.....	3
Увод.....	10
Међународни односи на Далеком истоку	16
<i>Западни империјализам</i>	16
<i>Јапан ствара империју</i>	20
<i>Руско-јапански рат</i>	24
<i>Даље ширење Јапана</i>	29
<i>Пут у Други светски рат</i>	32
Култура народа на Далеком истоку.....	35
<i>Језик и писмо</i>	36
<i>Филозофија и религија</i>	38
Људи Далеког истока.....	49
<i>Становништво</i>	49
<i>Живот на Далеком истоку</i>	53
<i>Породица</i>	56
<i>Мржња</i>	59
Закључак.....	66
Регистар слика.....	69
Извори	78
Литература.....	79

Предговор

Крајем 18. века, под утиском природних наука које су допринеле проширавању човековог сазнања о свету, почело се постављати питање може ли наука да прошири и човеково сазнање о друштву. Појам друштвених наука, у које спада и историја, поступно се формирао током 18. века¹. Историја се као наука конституисала у 19. веку, а „оцем“ историје као науке сматра се Леополд фон Ранке. Под утицајем природних наука на друштво се тада гледало као на природу. Тако је преузет природњачки научни метод који свако научно сазнање заснива на запажањима објективног и пасивног посматрача који је пажљиво пратио стварност, а резултате својих посматрања претварао у уопштавања или законитости. Овај такозвани индуктивни или емпиријски метод заснивао се на претпоставци да уопштавања проистичу из података и да научници приступају свом послу без предубеђења². Према томе, дужност историчара је да прикупи чињенице из прошлости, затим ће га оне саме одвести до логичних закључака и уопштавања. Овакво разумевање историје назива се позитивистичким. Супротно њему налази се идеализам. Идеалисти сматрају да је историјско знање не може бити објективно и да су истине које оно открива ближе истини у уметничком него у научном смислу³. Сматрају да се природне појаве могу схватити само споља, док догађаји који се тичу људи поседују и једну битну „унутарњу“ димензију. Под спољашношћу догађаја подразумева се све што се да описати у појмовима тела и њихових покрета, а под унутрашњошћу догађаја подразумева се оно што се једино може описати у појмовима мисли – намере, осећања и менталитет. Историчар се никад не бави једним од овога уз искључење другог. Он истражује не пуне догађаје, него поступке, а поступак је јединство унутрашњости и спољашности неког догађаја⁴

Првобитно се историја као наука бавила политичком историјом, која се односи на државу и њену организацију. Највећа замерка политичкој историји је то што се бави само „великим људима“. Развојем демократије и све већим утицајем „малих људи“ на

¹ Е. Х. Кар, Шта је историја?, Београд, 2001, стр. 43.

² Џон Тош, У трагању за историјом, Београд 2008, стр. 207.

³ Исто, стр. 208.

⁴ Робин Џ. Колингвуд, Идеја историје, Београд, 2003, стр. 204.

политику, историја је почела да шири опсег проучавања и да помера занимање са појединца на масе, тако да су се почетком 20. века јавиле специјализоване историје. У Француској је најпотпуније разрађена примена ширег историјског опсега, преко Марка Блока и Лисијена Февра. Они су 1929. године основали часопис „Анали друштвене и економске историје“. Њихов циљ је био писање историје друштва тј. „тоталне историје“. По речима Фернана Бродела „тотална историја није приказ прошлости који укључује сваку појединост. већ приказ који наглашава повезаност између различитих поља људског прегнућа“⁵.

Човек је истовремено појединац и друштвена појава. Сви ми припадамо заједницама које говоре истим језиком, насељавају иста подручја, имају исте обичаје и заједничко памћење, то јест припадамо одређеним народима и културама. Такође, припадамо и политичким заједницама чији смо грађани и које нам обезбеђују права и намећу дужности, то јест припадамо одређеним државама. Нација је истовремено и политички и културни ентитет⁶. Као производ човековог припадања оваквим групама настаје „другост“. Друго је све оно што је различито, а предуслов различитости је поседовање сопственог идентитета. Слика другог настаје тако што припадник друге групе тј. „други“ даје вредносни суд о „нама“. Другост може бити позитивна пошто неко ко не припада нашој групи може уочити наше мане. „Боље познавање других нација може омогућити једној нацији да сама постане боља него што је била“⁷. Међутим, она може бити и негативна када „други“ жели изменити „нас“ како би ми личили на њега.

Данас постоји засебан жанр који се бави проблематиком и приказивањем другости. Тај жанр је интердисциплинаран и обухвата области од антропологије преко књижевности и филозофије до социологије и историје⁸. Оријентализам је заузео истакнуто место у тој проблематици. Супротност између Окцидента и Оријента стара је колико и писана историја. За античке Грке Персијанци на истоку су у многим погледима били квази-цивилизовано друго. У периоду средњег века таква подела се у ужем смислу односила на опозицију католичанста и православља, а у ширем на разлику између ислама

⁵ Питер Берк, Историја и Друштвена теорија, Београд, 2002, стр. 8.

⁶ Цветан Тодоров, Ми и други : Француска мисао о људској разноликости, Београд, 1994, стр. 169.

⁷ Исто, стр. 273.

⁸ Марија Тодорова, Имагинарни Балкан, Београд, 1999 стр. 22.

и хришћанства. Битно је напоменути да Исток није увек био мање пожељан део ове опозиције: за Византију, неспорни центар европске цивилизације неколико векова након пада Рима, Запад је био синоним за варварство. Због чињенице да је источни део Европе и света заостајао за остатком Европе пре свега у економској сфери, Исток се поистовећивао са индустријском заосталпшћу, са недовољно развијеним друштвом без институција типичних за развијени капиталистички Запад. Свако има свој оријент, у просторном и временском смислу. Перцепција оријента зависила је од нормативног скупа вредности и тачке са које се посматра⁹. Појмови Оријент и оријентализам су исувише неодређени. Најједноставније би било рећи да су Оријент и оријентализам само европска идеја о њему. Оријентализам је више био одговор на културу која га је произвела него на њен претпостављени предмет¹⁰. Он је помогао да се Европа и Запад дефинишу као његова контрастна слика¹¹.

Званични односи Србије односно Југославије са овим деловима света упостављани су након Другог светског рата. Међутим, први контакти Срба са овим удаљеним народима остварени су много раније. Највећи број њих остварен је у првој половини 20. века преко разних путника, радника и ратника. Велики број њих је оставио записе са својим описима и запажањима. Циљ рада је да пренесе слику Далеког истока из прве половине 20. века како би боље разумели људе, догађаје и односе међу народима који живе на тим просторима.

Приликом обрађивања теме у највећој мери сам се користио путописима домаћих аутора. Крајем 19. и почетком 20. века јављају се први путописи на српском језику који дају описе Далеког Истока. Као књижевни жанр путописи доживљавају врхунац у међуратном периоду¹². Путописи спадају у примарне наративне историјске изворе. Предност наративних извора је у томе што имају сређену хронологију и непосредно говоре о одређеним догађајима. Њихова мана се састоји у томе што су аутори записивали само оно што су сматрали да је вредно помена. Циљ путописца није само да пренесе доживљаје са путовања, већ и да створи одређену слику о народима или државама које

⁹ Исто, стр. 29-30.

¹⁰ Едвард Саид, Оријентализам, Београд, 2008, стр. 37.

¹¹ Исто, стр. 10.

¹² Владимир Гвозден, Српска путописна култура, 1913-1940, Београд, 1911, стр. 6.

описује. Зато је код коришћења овакве врсте извора потребно утврдити однос аутора према теми о којој пише. Човек је истовремено појединац и друштвена појава. „Свако људско биће рађа се унутар друштва и прихвата друштвене тековине групе у којој одраста“¹³. Сви они са својим предрасудама доносе судове о другима. На основу тога ми можемо закључити много и о ставовима „судија“ и групама којим припадају. Битно је те судове схватити у контексту прошлости, пошто су друштвене вредности склоне променама.

Европске империјалне силе су током 19. захваљујући војној и економској моћи успеле да се наметну источним народима као „цивилизован свет“. Услед своје слабости они су морали да прихвате подређен положај. „Идеја европског идентитета који је надмоћан у односу на све не-европске народе и културе“¹⁴ назива се евроцентризам. У основи евроцентризма налази се етноцентризам који означава „неоправдано настојање да се вредности својствене друштву којем припадамо издигну на ниво универзалних вредности“¹⁵. То значи да све што припада другима „мора ставити на располагање овој или оној западној сили“¹⁶.

У циљу оправдавања ове политике империјалне силе су стварале негативну слику о оријенталним народима. Оријент је послужио као складиште негативних карактеристика наспрам којих је конструисана позитивна и самохвалисава слика „Европејаца“ и „Запада“¹⁷. Припадници оријенталних народа су приказивани као варалице и лажљивци склони интригама и суровости. Класификовани су као припадници ниже расе која „нема способност да зна шта је за њу добро“¹⁸. Њима влада раса која зна шта је добро за њих. Падајући под власт европских држава они су заправо ослобађани варварства. Хуманистички идеал „уклањања дивљаштва са лица земље“¹⁹ дао им је право на интервенцију. Поред овог за оправдавање империјалистичке политике коришћен је и

¹³ Е. Х. Кар, Шта је историја?, Београд, 2001, стр 26.

¹⁴ Едвард Саид, Оријентализам, Београд, 2008, стр 17.

¹⁵ Цветан Тодоров, Ми и други : Француска мисао о људској разноликости, Београд, 1994, стр. 19.

¹⁶ Едвард Саид, Оријентализам, Београд, 2008., стр. 51.

¹⁷ Марија Тодорова, Имагинарни Балкан, Београд, 1999, стр. 323-324.

¹⁸ Едвард Саид, Оријентализам, Београд, 2008, стр. 54.

¹⁹ Цветан Тодоров, Ми и други : Француска мисао о људској разноликости, Београд, 1994, стр. 248.

националистички принцип који је подразумевао да „морамо дати све од себе да би земља којој припадамо постигла што већу моћ“²⁰.

Српски путописци нису припадали држави која је имала директне интересе на Далеком истоку, па нису ни имали потребу стварања негативне слике о овим народима. Једини изузетак претставља Руско-јапански рат, али ни тада њихова држава није била директно умешана у догађаје на Далеком истоку. Њихово „претерано“ занимање за догађаје у овом рату може се објаснити традиционалним Руско-српским везама, и улогом Русије као заштитнице Србије током већег дела модерне српске историје.

Дело Саве Владиславића „Тајна информација о снази и стању кинеске државе“ се од осталих дела одваја по времену настанка – дело је настало 1731. године. Али и по томе што је настало по налогу руске царице Катарине I у форми званичног дипломатског извештаја²¹. Сава Владиславић је био један од најзнаменитијих Срба који су живели у 17. и 18. веку. Био је дипломата на двору Петра Великог и Катарине I. Задатак његовог путовња у Кини био је успостављање границе између Кине и Русије, што је урадио са великим успехом, иако су се он и његова пратња налазили под великим притиском да потпише крајње неповољан уговор²². Његову биографију „Гроф Сава Владиславић“ написао је знаменити песник и дипломата Јован Дучић.

Највећу групу аутора чине војници добровољачке дивизије, формиране у Одеси, од југословнеских заробљеника на источном фронту, у току Првог светског рата. Због општег хаоса насталог у Русији у току 1917. године, уместо на Солунски фронт, добровољачка бригада је била приморана да крене на пут кроз Сибир и Кину, па одатле бродовима, , назад у Србију²³. У ову групу спадају дела „Кроз пламен руске револуције“ Аритона Михајловића, „Успомене из Сибира 1918/1919 и пут океаном у домовину 1920.“ Јована Миланковића, „Моје ратне белешке и слике“ пуковника Владе Станојевића, „ Ка победи“ Александра Ђурића и дело Славка Диклића „Путничке биљешке југословнеског

²⁰ Исто, стр. 252.

²¹ Сава Владиславић, Тајна информација о снази и стању кинеске државе, Београд, 2009, стр. 21.

²² Радосав Пушић, Поднебеско царство – Срби о Кини 1725-1940, Београд, 2006, стр. 15;20.

²³ Исто, стр. 55-56.

ратног добровољца: од Добруце до Солуна преко Далеког Истока“. Њихова дела објављена су током 20их и 30их година 20. века.

У ову групу делимично можемо сврстати и Милутина Велимировића, аутора дела „Кроз Кину“ и „По Јапану и Монголији“. Почетак Првог светског рата га је затекао на студијама медицине у Русији, након чега се вратио у Србију и прикључио српској војсци. Због познавања руског језика пребачен је у Одесу у Прву српску добровољачку дивизију. У жељи да доспе на Солунски фронт, марта 1918. године, преко Сибира одлази на Далеки Исток. Дошао је у Владивосток али у том тренутку није било бродова за Европу, био је приморан да оде у Кину, где му је брат, Бора Велимировић, иначе отац Јелене Љаље Велимировић, у Тијенцину радио у једној руско-кинеској експедицији²⁴. Пропутовао је Кину, Монголију и Јапан, после двомесечног путовања, враћа се у Београд. Студије медицине је завршио у Прагу, 1921. године. Делови путописа „Кроз Кину“ објављивани су у часопису „Мисао“ и дневним новинама „Политика“ у току 1922. године²⁵.

Јелена Љаља Велимировић, братаница Милутина Велимировића, је једина од аутора која је рођена на Далеком Истоку и тамо живела до своје 17. године²⁶. Њено виђење Далеког истока би свакако било интересантно упоредити са виђењем осталих аутора, али је она, на жалост, о њему оставила само два новинска чланка. Њен путопис о Кини објавио је лист „Време“ 21. и 22. септембра 1932. године. Чланци су објављени и у делу Радосава Пушића „Поднебеско царство – Срби о Кини 1725-1940“.

Озрен Суботић, аутор дела „Из жутог царства“, на Далеком Истоку се нашао као припадник руске војске. Преко свог брата Дејана Суботића, који је био губернатор Манџурије, Озрен је приступио руској војсци. Учествовао је у Руско-јапанском рату 1904-1905. године. У Србију се враћа 1911. године, након чега је радио као новинар. Поједини делови његовог путописа првобитно су објављивани у новосадском листу „Браник“, а као потпуно дело објављен је у Ново Саду 1921. године²⁷.

²⁴ Исто, стр.129.

²⁵ Исто, стр. 130.

²⁶ Исто, стр. 184.

²⁷ Даријуш Самии, Озрен Суботић – новосадски истраживач Далеког истока, *Свеске за историју Новог Сада*, св. 17, 2015, стр. 41-42.

Милан Јовановић Морски (1834-1896) претставља једну од најинтересантнијих личности српске културе 19. века. По занимању лекар, иза себе је оставио неколико књижевних дела²⁸. За нас је најбитнији његов путопис „Тамо амо по Истоку“ који је издат у две свеске крајем 19. века. У њему је изнео своје доживљаје са пута од Трста до Хонг Конга. Поред овог путописа, Милан Јовановић је и аутор дела „С мора и са сува“ (1892) у коме је писао о свом крстарењу Средоземним морем. Такође, аутор је и великог броја стручних радова о хигијени.

Милорад Рајчевић аутор дела „На Далеком Истоку“ је 10. марта 1910. године склопио опкладу са редакцијом „Малог Журнала“ у висини од 10.000 динара којом се обавезао да ће за две године проћи маршруту од 120.000 километара. Почетак путовања заказан је за 14. март 1910. године. Због великих ратова који су захватили Србију и Свет Милорад Рајчевић је прекидао своје путовање како би узео учешћа у ратни дејствима. Своје путовање је коначно завршио након завршетка Првог светског рата путовањем кроз Африку, о чему је такође оставио путопис. Делови путописа „На Далеком Истоку“ објављувани су у „Малом Журналу“ у току 1911. године, али су ти чланци прерађени и допуњени у путопису који је издат 1930. године²⁹.

Од аутора издвојио бих Милутина Велимировића и његова дела „Кроз Кину“ и „По Јапану и Монголији“ као и Милорада Рајчевића и његово дело „На Далеком Истоку“ као најпотпунија дела о више хиљада година старој култури народа Далеког Истока.

²⁸ Радосав Пушић, Поднебеско царство – Срби о Кини 1725-1940, Београд, 2006, стр. 31.

²⁹ Милорад Рајчевић, На Далеком Истоку, Београд, 1930, стр. 5-15.

Увод

Због своје величине Кина се често упоређује са Европом, а кинеске провинције са европским државама. Велике провинције у Кини имају своје дијалекте, кухињу и обичаје. Ипак упркос тој разноврсности, Кина је, за разлику од Европе, остала јединствена политичка целина³⁰. На то је у великој мери утицао развој веома компликованог и аутентичног писма – Хан карактера, које је заједничко за све. За оне који су овладали овим писмом читање и писање се није могло одвојити од масе кинеских текстова, прожетих кинеским вредностима, што им је онемогућавало употребу писмености, за развој локалног националног идентитета³¹.

Током 19. века Кина пролази кроз дубоку Кризу. У првој половини 19. века Кина је доживела велики пораст броја становника. Процењује се да је број становника, током периода од 50 година (1800-1850), порастао за 100 милиона, са 300 на 400 милиона, што је довело до озбиљних социјалних немира³². Због неефикасности и корупције држава није успевала да реши настале проблеме. Ширење зависности од опијума представљало је посебно сложен друштвени проблем. Решавање овог питање било је исто толико домаће, колико и страног. Масовна британска улагања у произвођу ове дроге и приходи од њене продаје учинили су трговину опијумом главним аспектом спољне политике Британије. Забрана опијума у Кини довела је до њеног сукоба са Британијом. Поразивши Кину Британци су јој 1842. године наметнули уговор који је изменио структуру односа династије Ћинг са страним силама³³.

Прагматичнији званичници кинеског царства су из ових пораза извукли поуке. Расло је осећање да „западни ветар дува на исток“ и да се то не може зауставити³⁴. Најозбиљнији покушај реформи у Кини догодио се 1898. године. На позив цара Гуенгсуа група реформатора, на чијем челу се налазио Канг Јоу-веи, је покушала да уведе промене у кинеско друштво. За сто дана они су спровели велики број реформи, по угледу на јапански и руски модел. Међутим, политичким животом Кине у другој половини 19. века

³⁰ John King Fairbank, Merle Goldman, China: A new history, London, 2006, str. 11;14.

³¹ Patricia Buckley Ebrey, The Cambridge Illustrated History of China, New York, 1996, str. 28.

³² Isto, str. 246.

³³ Jonathan Spence, The search for modern China, New York, 1990, str. 139.

³⁴ John K. Fairbank, The Cambridge history of China, vol. 11, part I, New York, 1980, str. 70.

доминирала је конзервативна царица удовица Циси, која се противила сваком покушају усвајања западних принципа³⁵. Ослањајући се на противнике реформе Циси је успела да скине с власти цара, стави га у кућни притвор и да осуди на смртну казну петорицу кључних реформатора³⁶.

Кинеско-јапански рат 1894. године отвара нову етапу политичког, друштвеног и економског распада кинеског света. Ратна флота коју је Кина покушала да изгради у веома тешким условима је уништена. Територијалне амбиције Јапана, који је анектирао Тајван и стекао доминантну позицију у Манџурији, подстаћи ће западне силе да саме спроведу анексију кинеских територија и поделе земљу на интересне сфере. Немачка је 1897. године заузела Ћингдао и Киаочао, Британија је заузела Веихаи 1898. године. Исте године је и Русија заузела полуострво Лиаодонг. Француска је 1899. године окупирала област Чанђианг³⁷. Страх да би велике силе могле поделити Кину био је окидач за побуну која је позната као Боксерски устанак (1898-1901). Царица Сиси закључивши да устаници имају широку подршку у народу, одлучила је да подржи устанак објавивши рат великим силама 21. јуна 1900. године³⁸. Међутим главни носиоци кинеске политике у провинцијама, у жељи да сачувају своју регионалну власт и процењујући да је подршка коју дор пружа устаницима чин крајњег очајања, остају изван сукоба. Протоколом потписаним у Пекингу 1901. године Кина обавезана да исплати ратну одштету у висини од 450 милиона долара, забрањена јој је свака непријатељска активност у односу на странце, обустављен је увоз оружја, постављена је контрола страних трупа над железницама итд³⁹.

У првој деценији 20. века долази до новог таласа реформи у Кини, али без много успеха. Коначно 1911. године долази до револуције којом је уклоњена власт династије Ћинг и проглашено стварање Републике Кине. За првог председника републике изабран је Сун Јат Сен, али је он убрзо напустио тај положај и на његово место долази Јуен Шикај⁴⁰. Он је држао власт у Кини до своје смрти 1916. године, а након његове смрти у историји Кине почиње период „господара рата“ (1916-1928). Током овог периода унутрашње

³⁵ Дубравка Стојановић, Рађање глобалног света 1880-2015, Београд, 2015, стр. 50-51.

³⁶ Исто, стр. 51.

³⁷ Жак Жерне, Кинески свет, Београд, 2008, стр. 608.

³⁸ Дубравка Стојановић, Рађање глобалног света 1880-2015, Београд, 2015, стр. 53.

³⁹ Жак Жерне, Кинески свет, Београд, 2008, стр. 612.

⁴⁰ Исто, стр. 635-636.

прилике у Кини непрестано су се погоршавале. То је било време инфлације, разбојништва, потпуног престанка трговине, процвата узгајања опијума, главног извора прихода господара рата⁴¹. Ово је био период пуног унутрашњег друштвено-политичког раздора. Од 1917. године у Кини постоје две владе и две државе: револуционарна, на југу, којом управља партија Куоминтанга, на челу са Сун Јат Сенем, и војно-бирократска (легална) влада Кине у Пекингу⁴². То можда и не би био велики проблем да су ове две власти имале неку стварну моћ. На пример, средином 1922. године влада у Пекингу је под својом контролом држала свега три провинције и половину друге две; док је влада у Кантону имала под контролом само две провинције. У осталих дванаест провинција владали су практично независни генерали тзв. „господари рата“. Процењује се да је током 20их година било преко милион и триста хиљада људи било мобилисано⁴³. Након периода „господара рата“ долази „деценија Нанкинга“ (1927-1937). Овај период носи такав назив јер се у Нанкингу налазила фракција Куоминтанга предвођена Чанг Каишеком – најмоћнијим „господаром рата“. Године 1925. је наследио Сун Јат Сена на челу Куоминтанга. Следеће 1926. је КМТ прогласио централном владом Кине и кренуо је у обједињавање земље. До лета 1928. године са својим јединицама је ушао у Пекинг чиме је успешно завршена „северна експедиција“, али велики је ипак велики број господара рата задржао своју независност⁴⁴. Највећи ослонац његовој власти пружале су стране силе које су имале интересе у Кини са којима се повезао преко домаће буржоазије⁴⁵. Подршку страних сила је обезбедио тако што је учествовао у крвавом гушењу радничких протеста у Шангају априла 1927. године. То је довело и до уклањања утицаја левог крила КМТ-а и Комунистичке партије⁴⁶. Од тада у сукобима у Кини учествују и комунисти, а од почетка тридесетих година придружује се и Јапан. Период сукоба који је обележио целу половину 20. века у Кини завршава се 1949. године победом Комунистичке партије Кине у грађанском рату и стварањем Народне Републике Кине⁴⁷.

⁴¹ Исто, стр. 639.

⁴² Чедомир Попов, Од Версаја до Данцинга, Београд, 2015, стр. 213.

⁴³ Пјер Ренувин, Питање Далеког истока 1840-1940, Београд, 1965, стр. 343.

⁴⁴ Дубравка Стојановић, Рађање глобалног света 1880-2015, Београд, 2015, стр. 109.

⁴⁵ Жак Жерне, Кинески свет, Београд, 2008, стр. 640.

⁴⁶ John King Fairbank, Merle Goldman, China: A new history, London, 2006, str. 284.

⁴⁷ Дубравка Стојановић, Рађање глобалног света 1880-2015, Београд, 2015, стр. 139.

*

Јапан је острвска земља која је свој идентите извела из изолације, али и близине, у односу на азијско копно. Најмања удаљеност између острва и копна износи око 200 километра, што је претсављало велику препреку, барем у ранијој историји, у контактима Јапана са остатком света. Међутим, та удаљеност је ишла и на руку Јапану – није било инвазија на јапанско копно, али и „позајмице“ из кинеске културе су примане умереним темпом, што им је омогућило прилагођавање локалним схватањима⁴⁸.

Од почетка периода шогуната 1192. године, Јапаном су владали наследни војни диктатори – шогуну. На тај положај постављао их је цар, али је то била само форма, јер је улога цара у том периоду била симболична. Последња фаза шогуната почиње 1603. године када на власт долази породица Токугава, која је на том положају остала до 1868. године⁴⁹. Једна од најбитнијих карактеристика овог периода је изолација Јапана од остатка света. Вође Јапана су већ средином 16. века постале свесне технолошке надмоћи Запада. Вође Токугава режима сматрале су да би одржавање веза са Западом омогућило феудалним господарима у провинцијама да дођу до убојитих западних оружја којима би могли да угрозе власт породице. Све више су потискивали хришћанство, ограничавали трговину и коначно 1639. године забранили боравак свим људима са Запада, са изузетком холандских трговаца и тако отпочели политику изолације⁵⁰. Изолација је трајала до средине 19. века. Као преломна година узима се 1854, када је комодор Метју Пери, по налогу америчког председника, упловио у Токијски залив тражећи потписивање трговинског уговора са Јапаном. Јапанска влада је морала да попусти. Убрзо су потписани и трговински уговори и са европским силама. Овакав нагли преокрет у политици Јапана је изазвао велику конфузију у друштву и власти, која је коначно решена рестаурацијом царске власти у Меиђи револуцији 1868. године⁵¹.

Уследио је најбурнији период у историји Јапана(1868-1937). Револуција је означила крај кинеског културног утицаја на Јапан и почетак стварања модерне државе по угледу на

⁴⁸ Curtis Andressen, A short history of Japan: From samurai to Sony, Crows Nest, 2002, str. 16.

⁴⁹ Дубравка Стојановић, Рађање глобалног света 1880-2015, Београд, 2015, стр. 56.

⁵⁰ Моришима Мичио, Зашто је Јапан „успео“? Западна технологија и јапански етос, Београд, 1986, стр. 86-87.

⁵¹ Curtis Andressen, A short history of Japan: From samurai to Sony, Crows Nest, 2002, str. 75-77.

велике империјалне силе. У току животног века једне особе сви аспекти друштва претрпели су дубоке промене – влада, закони, економска структура, спољни односи, образовање итд⁵². Новим вођама је циљ био изградња јаке нације како би се велике силе одвратиле од могућих мисли о колонизацији и поништавање понижавајућих уговора са краја Токугава ере. То је значило модернизацију и прихватање западног модела државе. Концепт јапанске модернизације био је у потпуности ослоњен на западна искуства – То је значило слање великог броја мисија у Сједињене Америчке Државе и Европу, које су проучавале начин организације великих сила и преузимале само најбоље из појединих земаља⁵³. Период реформи завршен је 11. фебруара 1889. године када је усвојен Меиђи устав, први устав усвојен у „ваневропском“ свету. Овај датум је требао да представља симболичну везу са легендарном хроником Нихон Шоки, према којој је прва јапанска држава основана 11. фебруара. 660. године пре наше ере. Устав је успоставио дводомну скупштину, чији доњи дом биран на изборима. Међутим, право гласа је имало само око 2% пунолетних мушкараца, а министри нису одговарали скупштини већ цару. Такође, и војска је била одговорна цару а не скупштини⁵⁴. Крхка демократија која се појавила у овом периоду имала је кратак процват током Таишо периода (1912-1926). Међутим, убрзо је замењена ауторитарним милитаризмом⁵⁵.

У пакету који је Јапан узео са Запада налазио се још један феномен 19. века – империјализам. У недостатку сировина за индустријски развој, пренасељеност и недостатак хране се узимају као основни мотиви јапанског империјализма. Процес јапанске експанзије започео је ратом са Кином 1894. године после којег је Јапан себи припојио Формозу, наставио се сукобом са Русијом 1905. године након којег је учвршћен доминантан положај Јапана у Манџурији и протекторатом над Корејом, која је анектирана 1910. године⁵⁶. Може се рећи да су године од Меиђи револуције 1868. године до 1914. године биле „златне године“ Јапана. У земљи је владао мир, спољна политика је функционисала и одржаван је курс друштвено-економског развоја. Том стању допринела је чињеница да је Јапан тих деценија успевао да задовољи потребе за сировинама из својих

⁵² Isto, str. 78.

⁵³ Дубравка Стојановић, Рађање глобалног света 1880-2015, Београд, 2015, стр. 57.

⁵⁴ Kenneth Henshall, A history of Japan, New York, 2004, str. 89-90.

⁵⁵ Isto, str. 102;136.

⁵⁶ Дубравка Стојановић, Рађање глобалног света 1880-2015, Београд, 2015, стр. 58-59.

извора. Међутим, у наредним годинама ти извори су се показали као све мање довољни, што је нагонило Јапан на вођење експанзионистичке политике⁵⁷. Избијање великог ратног пожара у Европи Јапан је схватио као своју историјску шансу да реши кинеско питање. Да би ублажили реакцију великих сила, јапанска влада се одлучила да продирање у Кину маскира учешћем у рату на страни Антанте. Тако су Јапанци ушли у рат августа 1914. године чврсто решени да оперишу само на Далеком истоку за сопствени рачун⁵⁸. Такође, рат је отворио велико европско тржиште за извоз ратне опреме и могућност продора јапанске трговине у некадашње колоније и на поликолонијална подручја и тиме придонео великом процвату јапанске индустрије⁵⁹. Јапан никад није развио „пуну“ демократију. Политичари су се користили свим могућим средствима за прикупљање подршке – застрашивање, подмићивање, насиље⁶⁰. Такође, низ догађаја који су обележили двадесете године у светској политици ишао је у корист конзервативних група у јапанском друштву. Амерички имиграциони закони из 1924. године, по којима Јапанци нису могли да добију америчко држављанство, тумачени су као последица белог расизма. Светска економска криза је довела у питање демократију, која је почела да изгледа као слаби неефикасни поредак⁶¹. Након свих успеха у спољној политици, самоуверени Јапан, вођен веровањем у сопствену супериорност, наставио је са вођењем агресивне политике према Кини. Септембра 1931. године јапанске трупе стациониране у Манџурији су напале Мукден, као одговор на напад кинеских бандита. За месец и по дана успостављена је јапанска власт над Манџуријом, а марта 1932. године прогласили су независну државу Манџукуо, на челу са последњим кинеским царом Пу Јием. Лига нација није отишла даље од осуде јапанске агресије, након чега је Јапан и напустио ту организацију⁶². Јапанска влада је подршку нашла у нацистичкој Немачкој, са којом је потписан антикоминтерна пакт новембра 1936. године. Следеће године је дошло до новог инцидента између јапанске и кинеске војске у близини Пекинга (инцидент на мосту Марка Пола, 7. јул 1937. године) који је означио почетак Другог светског рата на Пацифику⁶³.

⁵⁷ Conrad Totman, A history of Japan, Chicester, 2005, str.

⁵⁸ Чедомир Попов, Од Версаја до Данцинга, Београд, 2015, стр. 212.

⁵⁹ Conrad Totman, A history of Japan, Chicester, 2005, str.

⁶⁰ Curtis Andressen, A short history of Japan: From samurai to Sony, Crows Nest, 2002, str. 99.

⁶¹ Дубравка Стојановић, Рађање глобалног света 1880-2015, Београд, 2015, стр. 105.

⁶² Curtis Andressen, A short history of Japan: From samurai to Sony, Crows Nest, 2002, str. 101-102.

⁶³ Isto, str. 103

Међународни односи на Далеком истоку

Западни империјализам - Основу међународних односа у овом делу света, у другој половини 19. века и првој половини 20. века, чине такозвани „неправеди“ уговори које су велике империјалне силе наметнуле Кини и Јапану, али и другим државама на азијском и афричком континенту. Такав уговор потписан је између Велике Британије и Кине августа 1842. године у Нанкингу након Првог опијумског рата (1839-1842). До 30-их година 19. века англо-кинеска трговина се одвијала преко Источноиндијске компаније, са британске и друштва Кохонг, са кинеске стране. За њихов промет била је отворена само лука Кантон. Британци су покушавали да успоставе директне везе са кинеском владом и обезбеде отварање нових лука и укидање ограничења енглеској трговини. Међутим кинеска влада није хтела ни да преговара о овим условима. То је револтирало Енглеze који су почели тражити повод да своја права обезбеде оружјем. Он је пронађен у забрани продаје опијума, које је донела кинеска влада 1839. године⁶⁴. Главни извор прихода британске империје у Индији и њеним односима са Кином је била продаја опијума⁶⁵. Британска морнарица је током 1840/41 бомбардовала више кинеских лука, а у току 1842. године заузеле су Шангај и Нанкинг. После пада Нанкинга кинеска власт је била приморана на попуштање и 28. августа је закључен мировни уговор у Нанкингу. Ове повластице су 1844. године проширене на Сједињене Америчке Државе и Француску. Овим уговорима је постављен модел вођења политике са позиције силе.

Тај модел је 1854. године примењен је и на Јапан, с тим што су прворазредну улогу у „отварању“ Јапана одиграле Сједињене Америчке Државе. Јула 1853. године у луку у Еду упловио је амерички комодор Метју Пери. Његов главни задатак је био отварање јапанских лука за трговину. Јапан је био принуђен да пристане на америчке захтеве и марта 1854. године потписан је уговор у Канагави. Права која су добили Американци убрзо су проширена и на друге земље – Британију октобра 1854, Русију фебруара 1855⁶⁶.

⁶⁴ Исто, стр. 188.

⁶⁵ Жак Жерне, Кинески свет, Београд, 2008, стр. 543.

⁶⁶ Kenneth Henshall, A history of Japan, New York, 2004, str. 68.

Оваквим уговорима велике силе су себи обезбедиле велике погодности у односима са Кином и Јапаном. Пре свега Кина и Јапан су отворени за трговину са страним земљама преко посебно одређених лука (Гвангжу, Шангај, Тјенцин у Кини и Нагасаки, Јокохама, Шимода у Јапану). Кини и Јапану је одузето право да одређују висину својих увозних царина. Увозне царине су одређивале земље увознице и оне су биле веома ниске (до 5%). Делови земље, у оквиру великих лука, били су изнајмљивани страним силама. Страни држављани су добили право екстеритеријалности, које је знало да ће им уколико прекше закон судити конзул, а не правни ауторитет нације домаћина⁶⁷. Све стране силе су добиле статус „најповлашћеније нације“ што је значило да ће свака нова привилегија коју добије нека друга држава бити аутоматски проширена и на њу⁶⁸. Вођењем дипломатије са позиције силе стране земље су наметнуле Кини и Јапану положај „нецивилизованих“ нација. Отуда и популаран назив ових тзв. „неправедних уговора“.

Већина наших путописаца је критички настројена према оваквом ширењу европске цивилизације у Азији. Слажу се у ставу да су потписивањем ових уговора Кина и Јапан отворени за експлоатацију од стране колонијалних сила. Као главни разлог присуства западних сила у Кини наши путописци наводе је експлоатацију и богаћење. Истовремено, на себе су преузеле задатак ширења цивилизације. Милан Јовановић, пише да „пљачка у Африци као и у Индијама напредује „у концерту“ великих и малих сила⁶⁹. Он даље наводи да је та мисија показала своје право лице у два рата између Енглеске и Кине којим је друга приморана да дозволи увоз опијума⁷⁰. Међутим, Озрен Суботић има другачији став. Он оправдава колонијалну политику великих сила уз образложење да од њихове трговине имају користи и домаћи трговци и да су они од „иностраних ђавола“ научили много тога о чему пре нису ни слутили⁷¹.

По писању Милутина Велимировића, Јапанци су много векова живели на својим острвима потпуно одвојени од целог света. До доласка цара Муцухита на власт Јапан је већ морао да плати странцима неколико великих сума. Даље наш путописац истиче да је

⁶⁷ Исто, стр. 68.

⁶⁸ Patricia Buckley Ebrey, *The Cambridge Illustrated History of China*, New York, 1996, стр. 240.

⁶⁹ Милан Јовановић Морски, *Тамо амо по истоку*, Београд, 1895, стр 5.

⁷⁰ Исто, стр. 135.

⁷¹ Озрен Суботић. *Из жутог царства*, Нови Сад, 1921, стр. 23-24.

Јапан захваљујући реформама цара Муцухита за непуних 50 година успео да усвоји материјалну културу белих народа и да уђе у групу сила које управљају светом. Да није било Муцухита можда би Јапан још дуго времена био експлоатисан од стране сила, као Кина⁷². Овакво виђење владавине цара Муцухита и Меиђи реформи (1868-1912) је веома интересантно јер се у потпуности поклама са савременим схватањем овог периода јапанске историје. Меиђи период (1868-1912) испуњен је свеобухватним реформама које су од Јапана створиле модерну државу⁷³.

За разлику од Јапана, који је у другој половини 19. века прошао кроз реформе и постао модерна држава, Кина је ишла другачијим путем. У Кини је након првог опијумског рата владало велико незадовољство. Јавља се велики број завера и тајних друштава чији циљ „спашавање Кине“. Током 40-их година забележено је 110 већих сељачких буна, а 1850. године избио је у провинцији Квангси, на југу Кине, велики сељачки устанак познат под називом Тајпинг. Овај устанак је највећи од низа устанка који су потресали Кину у ово време. Ширећи се све више и односећи победе над царским трупама устаници су проширили своју власт над 11 провинција до 1855. године. Вођа устанка Хонг Сјен Цјуан се прогласио за цара, а своју територију назвао Тајпинг – Небеска држава). Желећи да искористе унутрашње проблеме Кине, Велика Британија и Француска су 1856. године објавиле Кини „други опијумски рат“. Он је завршен 1858. године миром у Тјенцину којим су отворена још 11 пристаништа за британске и француске трговце и дато им је право трговања по целој Кини. Након тога влада у Пекингу је наставила борве против устаника, али без успеха. Пошто се власт Пекинга није обухватала јужну Кину и долину Јангцеа, није било могуће применити уговор из Тјенцина на целој кинеској територији. Француска и Велика Британија су стале на страну династије Ђинг⁷⁴. Коначно, европске трупе су заузеле Нанкинг 1864. године. По писању Милутина Велимировића пад Нанкинга је један од најужаснијих догађаја 19. века „после дуже опсаде пао је и сам Нанкинг. Тад је настао хаос и страшно клање, за неколико дана

⁷² Милутин Велимировић, По Јапану и Монголији, Београд, 19??, стр. 26-28.

⁷³ О Meidji revoluciji: Peter Duus, *The Rise of Modern Japan*, Boston, 1876; Marius B. Jansen, *The Cambridge history of Japan*, Vol. 5, New York, 1989; Conrad Totman, *A history of Japan*, Chicester, 2005.

⁷⁴ Чедомир Попов, Грађанска Европа 1770-1914 књ. 2 : Политичка историја Европе (1815-1871), Београд, 2010, стр 288.

побијено је око сто хиљада људи. Мртвог вођу Тајпинга ископали су из гроба, откинули су му главу и носили је на мотци кроз варош, а тело су бацили псима⁷⁵.

У тридесетогодишњем периоду (1864-1894) у којем је требала да развије модерну индустрију, обнови војску и флоту како би се супротставила спољашњем непријатељу чија је војна и економска моћ била у успону, влада Ћинга је у то доба изгубила значајан део своје моћи и својих прихода. Она је своју реалну власт делила са регионалним владама које су се наметнуле у акцијама гушења устанка, а располагале су са својом војском и сопственим приходима. Додатну слабост за централну власт представљају и цареви који се смењују на власти у веома раном животном добу. Цар Тонгчи је дошао на власт 1862. године у шестој години живота, а наследио га је Гуангсју 1875. године у четвртој години живота⁷⁶. Политичким животом доминирала је царица удивица Циси, мајка Тогчија. После преране смрти сина Циси је успела да на власт постави свог рођака Гуангсјуа и тиме се наметне као стварна владарка Кине. Она није разумела спољни свет и пружала је снажан отпор свакој промени, поготово оној која би значила усвајање западних принципа⁷⁷. Милутин Велимировић је за њу писао да је била веома властољубива и лукава, да се служила свим могућим средствима да остане на власти, а због великог броја љубавника упоредио је са Руском царицом Катарином II (1762-1796)⁷⁸.

„Док је Јапан корачао циновским корацима напред – примивши тековине европске културе, Кина је била у застоју и, духовно ограђена нарочитим кинеским зидом, чувала се сваке напредне реформе, а из мржње према белима није давала европској култури да се развије код њих“⁷⁹.

⁷⁵ Милутин Велимировић, Кроз Кину, Београд, 1930, стр. 159.

⁷⁶ Жак Жерне, Кинески свет, Београд, 2008, стр. 575-576.

⁷⁷ Дубравка Стојановић, Рађање глобалног света 1880-2015, Београд, 2015, стр. 50-51.

⁷⁸ Милутин Велимировић, Кроз Кину, Београд, 1930, стр. 140-141.

⁷⁹ Милутин Велимировић, По Јапану и Монголији, Београд, 19??, стр. 80.

Јапан ствара империју – Као основа јапанског национализма и милитаризма обично се узима „Царски указ о образовању“ објављен октобра 1890. године⁸⁰. Иако је назван указом о образовању, он је носио поруку намењену целом јапанском друштву, а не само ђацима. Указом су наглашене традиционалне врлине лојалности и поштовања према родитељима и породици, као и модерније идеје поштовања устава и преданости држави⁸¹. Цар је био претстављен као отац својих поданика, а поданици као његови синови. Тако је врлина оданости према родитељима схаћена и као оданост цару⁸². Овим је Јапанцима који нису успели да постигну успех у послу или некој другој области, дата могућност да учине нешто добро служењем цару и његовој нацији⁸³. Царски указ је окончао политику „окретања ка западу“ са почетка Меиђи периода⁸⁴.

Поред жеље за ревизијом „неправедних“ уговора из страха да би Јапан могао постати колонија, основни покретачи јапанске спољне политике од 1890. године па све до 1945. године били су и пренасељеност, недостатак хране и недостатак сировина неопходних за индустријску производњу⁸⁵. О овоме је писао и Милутин Велимировић – „Њихова острва, која они воле безграничном љубављу, ипак су пренасељена и сиромашна, а они се на њим муче. Иако су врло скромни у обичном животу, ипак острва не могу да их исхране, те траже излаза на другим странама“⁸⁶.

Најближа веза Јапан са азијским копном води преко Корејског полуострва, због чега је оно и било прва мета јапанског експанзионизма. Нешто више од двадесет година након експедиције комодора Метју Перија, која је означила отварање Јапана за спољну трговину преко „неправедних уговора, сам Јапан је наметнуо Кореји један такав уговор (1876. године)⁸⁷. Тиме је Кореја постала тржиште за јапанске памучне и друге производе,

⁸⁰ Yumiko Lida, *Rethining Identity in Modern Japan*, London, 2002, str. 19.

⁸¹ Peter Duus, *The Rise of Modern Japan*, Boston, 1876, str. 117

⁸² Isto, str. 118.

⁸³ Kenneth Henshall, *A history of Japan*, New York, 2004, str. 85-86.

⁸⁴ Marius B. Jansen, *The Cambridge history of Japan*, Vol. 5, New York, 1989, str. 497.

⁸⁵ Дубравка Стојановић, *Рађање глобалног света 1880-2015*, Београд, 2015, стр. 58.

⁸⁶ Милутин Велимировић, *По Јапану и Монголији*, Београд, 19??, стр. 85.

⁸⁷ Peter Duus, *The Rise of Modern Japan*, Boston, 1876, str. 126.

извор риже и соје и простор за могућу битну железничку везу с азијским континентом⁸⁸. Овакво ширење Јапанског утицаја у Кореји морало је да доведе до сукоба са Кином.

Кореја је за Кину представљала неку врсту тампон зоне према Манџурији. Она је била у вазалном односу према Кини од 1644. године. Од тада није одржавала никакве односе са странцима сем трибутарних односа са Кином и повремене размене делегација са Јапаном. Растуће тензије између Кине и Јапана око Кореје смирене су Тјенциншком конвенцијом (18. април 1885. године). Овим уговором протекторат Кине над Корејом је замењен заједничким Кинеско-јапанским протекторатом, обе земље су пристале да повуку своју војску из Кореје и да се у будуће договарају око политике у Кореји⁸⁹. Овим надметања око Кореје нису престала и коначно су довела до Кинеско-јапанског рата 1894-1895. године.

Као повод за рат Јапан је искористио побуну Тонгака* у Кореји. У првом тренутку се учинило да корејске власти неће моћи да угуше побуну самостално, па су у помоћ позвале Кину. Кина је одговорила слањем 2000 војника, што је искористио и Јапан да пошаље своју војску. Јапан је ово видео као прилику да избрише кинеско присуство на полуострву⁹⁰. Побуна је врло брзо угушена и Кина је предложила Јапану да обострано повуку трупе из Кореје. Јапан је одбио да то учини дотле док се у Кореји не спроведу реформе и реорганизује локална администрација. Кинеска влада је сматрала да ће те реформе у пракси омогућити Јапану да загосподари целом Корејом и одбила је такав предлог⁹¹. Без предходне објаве рата Јапан је покренуо војне операције против Кине 25. јула 1894. године. На тај начин, јапанској дипломатији припада „част“ увођења обичаја отпочињања рата без претходне објаве⁹². У сукобима који су уследили, Јапан се показао супериорним на копну и на мору. Кинеска флота је поражена 17. септембра на ушћу реке

⁸⁸ Conrad Totman, A history of Japan, Chicester, 2005, str. 329.

⁸⁹ John K. Fairbank, The Cambridge history of China, vol. 11, part I, New York, 1980, str. 104.

* Религијска секта која се противила отварању Кореје и продору хришћанства

⁹⁰ Marius B. Jansen, The Cambridge history of Japan, Vol. 5, New York, 1989, str. 763.

⁹¹ Владимир П. Потемпкин, Историја дипломатије: дипломатија новог доба (1872-1919), Београд, 1949, стр. 105.

⁹² Исто, стр. 105.

Јалу у Жуто море. Новембра 1894. године Јапанци су окупирали Даирен и Порт Артур у јужној Манџурији, а Веихаи у Шантунгу фебруара 1895. године⁹³.

Мир између Кине и Јапана потписан је 17. априла 1895. године у Шимоносекију, у Јапану. Услови мира су били веома тешки. Кина се одрекла сизеренства над Корејом, која је постала „независна“, што је прикривало фактичку власт Јапана над њом. Јапан је добио и полуострво Лаотунг са Порт Артуром у јужној Манџурији и острво Тајван (Формоза). Кина се обавезала да исплати велику ратну одштету, да отвори 4 луке за трговину са Јапаном, да гарантује Јапану статус најповлашћеније нације и право пловидбе на реци Јангце.⁹⁴

По свеу судећи наши путописци нису придавали велики значај овом рату, па нису ни писали о њему. Милутин Велимировић кратко прокоментарисао да су Јапанци однели победу и да су показали добру организацију и спремну војску⁹⁵. Такође, Милутин Велимировић пише – „Већина белих није схватила значај таквог исхода рата. Тамо негде далеко, потукли се жути народи као жути мрави. Неки Јапанци тукли неке Кинезе и све!“⁹⁶. Међутим, велике силе су итекако схватиле значај овог рата, у првом реду Русија.

Само недељу дана након потписивања уговора у Шимоносекију, Русија је уз подршку Немачке и Француске „посаветовала“ Јапан да врати Кини полуострво Лаотунг уз поруку да ће „у супротном доћи до нестабилност у тој области“. У жељи да одржи добре односе са западним земљама влада у Јапану је морала да пристане на ово повлачење⁹⁷. У нади да ће успети да прошири интервенцију великих сила и на острво Тајван, Кина је, уз помоћ домородачког становништва на острву, организовала отпор јапанским властима, али без много успеха. Тако Тајван представља први колонијални посед Јапана⁹⁸.

⁹³ John K. Fairbank, *The Cambridge history of China*, vol. 11, part I, New York, 1980, str. 106-107.

⁹⁴ Marius B. Jansen, *The Cambridge history of Japan*, Vol. 5, New York, 1989, str. 767.

⁹⁵ Милутин Велимировић, *По Јапану и Монголији*, Београд, 19??, стр. 75.

⁹⁶ Исто, стр. 75.

⁹⁷ Kenneth Henshall, *A history of Japan*, New York, 2004, str. 92.

⁹⁸ Marius B. Jansen, *The Cambridge history of Japan*, Vol. 5, New York, 1989, str. 769.

Од половине 19. века Јапан је трпео многа ограничења која су наметнута неравноправним међународним уговорима. Ти уговори су били очигледан знак да се Јапан налази у категорији примитивних колонијалних земаља. Од првих дана своје владавине вође Меиђи режима покушавале су да споразуме промене преговорима, али су их владе великих сила упорно одбијале. Јапански покушаји су коначно уродили плодом у предвечерје Кинеско-јапанског рата. Први споразум је потписан са Великом Британијом, а њен пример су убрзо испратиле и остале велике силе⁹⁹. Британско-јапански споразум из јуна 1894. године предвиђао је престанак екстратериторијалности и клаузуле о најповлашћенијој нацији до 1899. године, као и гаранцију да ће Јапан стећи право да самостално одреди висину царина 1911. године¹⁰⁰.

⁹⁹ Conrad Totman, A history of Japan, Chicester, 2005, str. 329.

¹⁰⁰ Curtis Andressen, A short history of Japan: From samurai to Sony, Crows Nest, 2002, str. 92.

Руско-јапански рат – Тројна интервенција великих сила предвођена Русијом у корист Кине означила је почетак руско-јапанског ривалства на Далеком истоку. У последњој деценији 19. века Русија почиње да води активнију спољну политику на истоку. Наше путописце је кинеско-јапански рат релативно мало занимао, међутим то није био случај и са руско-јапанским ривалством и ратом, о чему доносе доста информација. Зашто је то тако најбоље објашњавају речи Милорада Рајчевића – „Развој његов [руско-јапанског рата] пратио је са великим интересовањем цео свет, а нарочито ми Срби... Али ми нисмо имали велике симпатије, нити смо се одушевљавали њиме... По нашим појмовима, Русија је требала да ослобађа Цариград и Балкан, да се више окрене Европи и ослобађа подјармљене Словене... Али, и поред тога нама није сметало да са највећим симпатијама пратимо развој рата и руске борбе. Саосећали смо се потпуно братски са њим“¹⁰¹. Интересантно је и да Озрен Суботић не доноси податке о овом сукобу, иако је заједно са братом Дејаном Суботићем, учествовао у њему¹⁰².

Као главни извор сукоба између Русије и Јапана наши путописци наводе Манџурију. По речима Милорада Рајчевића Манџурија представља јабуку раздора између Кине, Јапана и Русије¹⁰³. Разлог за сукоб око Манџурије је, према писању Славка Диклића, што је она богата рудницама злата, сребра и олова и нафтом, па га и не чуди што су поред Руса на њу бацили око и Јапанци¹⁰⁴. Затим он наставља - „Вјековни сан јапанских националиста испољавао се у систематском продирању Манџурију, која примамљиво пружа велико поље за насељавање и велике изворе богатства, те да би се пренасељени Јапан могао проширити. Исто тако и Русија, заузевши Манџурију иза боксерског устанка, имала чврсту жељу, да Манџурију, земљу пространства и богатства, задржи вазда за себе. Тиме је настао спор између евразијског и источног колоса – Русије и Јапана – који се морао једном крваво свршити“¹⁰⁵.

¹⁰¹ Милорад Рајчевић, На Далеком Истоку, Београд, 1930, стр. 37-38.

¹⁰² Даријуш Самии, Озрен Суботић – новосадски истраживач Далеког истока, *Свеске за историју Новог Сада*, св. 17., 2015., стр. 42.

¹⁰³ Исто, стр. 102.

¹⁰⁴ Slavko Diklić, *Putničke bilješke jugoslovenskog ratnog dobrovoljca : od Dobrudže do Soluna preko Dalekog Istoka*, Osijek, 1932, str. 52.

¹⁰⁵ Исто, стр. 80.

Главна лука Русије на Далеком истоку је Владивосток. Међутим, она је имала два недостатка. Први, током зимских месеци била је окована ледом, други, налази се у јапанском мору чије би уске излазе непријатељска морнарица лако контролисала. Зато је освајање неке јужније луке било од највећег значаја за интересе Русије, а као идеалне сматрале су се луке на полуострву Лаотунг¹⁰⁶. Године 1891. почиње изградња транс-сибирске железнице, која је требала да повеже Владивосток и Москву. Такође, постојали су и планови о изградњи још две железнице. Прва, позната као Кинеска источна железница, повезивала би Владивосток и Харбин на кинеској територији и друга, позната као Јужно-манџурска железница, требала је да повеже Харбин са Порт Артуром на полуострву Лаотунг¹⁰⁷.

Само неколико година након „саветовања“ Јапану да врати Кини полуострво Лаотунг, Русија је кренула у остварење својих интереса. Русија је децембра 1897. године заузела луке Порт Артур и Даирен под изговором да Кину штите од Немачке, која је нешто раније заузела Кијао-Чао у провинцији Шантунг. Марта 1898. године влада Кине је била приморана да одобри право закупа лука Порт Артур и Даирен на 25 година и изградњу јужно-манџурске железнице. Тако су Руси заузели полуострво Лаотунг од Кине, која га је само две године раније, након руске интервенције, откупила од Јапана¹⁰⁸.

Руско-јапансе супротноси у Манџурији и северној Кини биле су толике да није било тешко претпоставити да ће убрзо доћи до рата. У тим супротностима на првом месту били су стратешко-политички интереси¹⁰⁹. До додатног погоршања, већ лоших, руско-јапанских односа долази након боксерског устанка 1900. године. Комбиноване снаге осам држава (Велика Британија, Немачка, Француска, Русија, Јапан, Аустро-угарска, Италија и Сједињене Америчке Државе) угушиле су устанак¹¹⁰. Након тога је Русија одбила да повуче своју војску из Манџурије и приморала је Кину да јој призна право на држање војске на овој територији ради заштите њених комуникација са пацифичком обалом.

¹⁰⁶ Geoffrey Jukes, *The Russo-Japanese War 1904-1905*, Oxford, 2002, str. 10.

¹⁰⁷ John W. Steinberg, Bruce W. Menning, *The Russo-Japanese war in global perspective: World War Zero*, Brill, 2005, str. 19.

¹⁰⁸ John K. Fairbank, *The Cambridge history of China*, vol. 11, part I, New York, 1980, str. 112.

¹⁰⁹ Чедомир Попов, *Грађанска Европа 1770-1914 књ. 3 : Друштвена и политичка историја Европе (1871-1914)*, Београд, 2010, стр. 276.

¹¹⁰ Kenneth Henshall, *A history of Japan*, New York, 2004, str. 93.

Поред Јапана, овим уговор је највише била иритирана Велика Британија*. Јануара 1902. године долази до потписивања споразума између Британије и Јапана око заустављања даље руске експанзије на Далеком истоку¹¹¹. Потписивање овог савеза од стране Велике Британије није значило да ће се они борити раме уз раме са Јапанцима против Руса, већ да ће „јапанским рукама тући свог руског супарника“¹¹². Савез је Јапану донео сигурност да се остале велике силе неће мешати у будућем сукобу¹¹³.

Јапан је званично објавио рат Русији 10. фебруара 1904. године, али су ратне операције почеле два дана раније јапанским нападом на луку Порт Артур. У току следећег месеца јапанске трупе су се искрцале у Кореји, прешле су реку Јалу, и у току маја продрле у Манџурију. Истовремено, јапанске трупе су заузеле Наншан и Даирен. Порт Артур се предао јануара 1905. године, а марта су Јапанци заузели и престоницу Манџурије Мукден уз велике жртве на обе стране¹¹⁴. Руска балтичка флота је на бојиште стигла тек маја 1905. године, пошто су јој Енглези затворили пролазе кроз Гибралтар и Суец. Ту су је у мореузу Цушима дочекали јапански бродови и готово челу потопили. Рат је за Русију био дефинитивно изгубљен, тим пре што је земљу потресала позната буржоаско-демократска револуција¹¹⁵. Мир је потписан на посредовање председника САД Теодора Рузвелта у Портсмуту 5. септембра 1905. године. Мировним уговором Русија је признала Кореју за сферу јапанског утицаја; Русија је Јапану уступила право закупа полуострва Лаотунг с Порт Артуром и Даиреном, чиме је Јужна Манџурија постала сфера јапанског утицаја; Русија је Јапану уступила и јужни део Сахаљина¹¹⁶.

Према Милутину Велимировићу, али и другим путописцима, Руско-јапански рат је био догађај од прворазредног светског значаја због чега је и изазвао интересовање целог

* Британци су били забринути да би Руси могли угрозити Пекинг преко контроле над Манџуријом

¹¹¹ Чедомир Попов, Грађанска Европа 1770-1914 књ. 3 : Друштвена и политичка историја Европе (1871-1914), Београд, 2010, стр. 276.

¹¹² Владимир П. Потемпкин, Историја дипломатије: дипломатија новог доба (1872-1919), Београд, 1949, стр. 141.

¹¹³ Kenneth Henshall, A history of Japan, New York, 2004, str. 94.

¹¹⁴ Isto, str. 94.

¹¹⁵ Чедомир Попов, Грађанска Европа 1770-1914 књ. 3 : Друштвена и политичка историја Европе (1871-1914), Београд, 2010, стр. 277.

¹¹⁶ Владимир П. Потемпкин, Историја дипломатије: дипломатија новог доба (1872-1919), Београд, 1949, стр. 155.

света, што свакако јесте тачно¹¹⁷. Милутин Велимировић даље пише да је „мали, дотле још слабо познати Јапан, објавио рат највећој империји света – Русији... Цео свет се чудило смелости Јапана, па су и сами Руси сматрали да је рат са Јапанцима казнена експедиција. Они су рат олако узели и сувише потцењивали снаге Јапана, рачунајући да ће са њим брзо изаћи на крај“¹¹⁸. Као што је и рат показао, места за потцењивање није било. Јапанска војска је у периоду од 20 година пре Руско-јапанског рата учествовала у три сукоба у којима је стекла преко потребно искуство – грађански рат 1877. године, Кинеско-јапански рат 1894-1895. године и Боксерски устанак. Док је Русија за то време имала само један сукоб са Турском 1877-1878. године. Такође, руско вођство је живело у убеђењу да „мали“ Јапан неће смети да нападне Русију. Јапанце су сматрали за „мале људе, који живе у папирним кућама и проводе дане у аранжирању цвећа и чајанкама“, из чега је проистицало убеђење да један руски војник вреди као три јапанска¹¹⁹.

Милутин Велимировић овакав став Русије сматра једним од узрока пораза у рату. Томе придодаје и удаљеност бојишта, али и много битније – он окривљује и белце – „за пораз Руса има много злонамерне кривице белаца. Пре свега нелојалност и непатриотизам руске интелигенције, која просто као да је желела пораз, а затим и улога Енглеске, која је у овом сукобу била незваничан савезник Јапана“¹²⁰.

Пошто је рат био кратак, са релативно мало жртава у односу на број становника обе земље, он није има много директног утицаја на цивилно становништво зараћених страна. Међутим, пошто је рат вођен на територији Манџурије, он је много погодио неутрално кинеско становништво. У почетку су обе стране покушавале да одржавају добре односе са локалним становништвом, али то није дуго трајало¹²¹. Милутин Велимировић пише - „Тукли су их и Руси и Јапанци, који су у мирним становницима видели шпијуне. Рушили су кинеске храмове, палили села. Сваки свој неуспех на фронту, Руси су надокнађивали победом над мирним селом и несрећним становницима... цела руска армија, гледала на њих као на стоку, а не људе, ма да је рат водила на кинеској територији. А кинези су,

¹¹⁷ Милутин Велимировић, По Јапану и Монголији, Београд, 19??, стр. 75.

¹¹⁸ Исто, стр. 75-76.

¹¹⁹ Geoffrey Jukes, The Russo-Japanese War 1904-1905, Oxford, 2002, str. 21-22.

¹²⁰ Милутин Велимировић, По Јапану и Монголији, Београд, 19??, стр. 76.

¹²¹ Geoffrey Jukes, The Russo-Japanese War 1904-1905, Oxford, 2002, str. 84.

одиста, према тим угњетачима, били врло узвишени људи и често су их опомињали на Бога, само, у тим случајевима, није се знало за Бога¹²². Овакво понашање Руса могло је само да појача Кинеску подршку дисциплинованијим јапанским војницима. За време рата забележен само један напад кинеских разбојника тзв. хунхуза на јапанске конвоје¹²³.

Поред дирекних последица за по саме учеснике рата, овај рат је значајан из још једног разлога. Победа Јапана је многим народима дала охрабрење да крену путем развоја по угледу на западни модел. То је био знак да је антиколонијална борба могућа, па се овај рат узима и као почетак полувековне борбе за ослобођење Азије од европских земаља¹²⁴.

¹²² Милутин Велимировић, Кроз Кину, Београд, 1930, стр. 15-16.

¹²³ Geoffrey Jukes, The Russo-Japanese War 1904-1905, Oxford, 2002, str. 85.

¹²⁴ Дубравка Стојановић, Рађање глобалног света 1880-2015, Београд, 2015, стр. 59.

Даље ширење Јапана – Победом у рату над Русијом, Јапан је избацио и последњег супарника у борби над Корејом, која је ускоро постала део јапанске империје. Претпоследња фаза овог процеса почела је новембра 1905. године када је остварен јапански протекторат над њом. Корејском монарху је било дозвољено да задржи свој престо, али је сва власт је била у рукама Јапанског генералног гувернера. Први на том положају је био знаменити јапански политичар Ито Хиробуми. Он је водио политику „средњег курса“ са циљем модернизације Кореје, како би се Корејци одобривољили према јапанској власти. Овакав приступ брзо је наишао на отпор у Јапану, али и у Кореји. У периоду од 1908 до 1910. године долази до низа побуна корејских патриота и родољуба, које су гушене најбруталнијим војним интервенцијама. Немири су довели до атентата на Итоа 1909. године. То је у Токију искоришћено као повод за формалну анексију Корејског полуострва 1910. године¹²⁵.

Нову прилику за вођење активне спољне политике Јапан је добио почетком Првог светског рата. Јапански националисти су заузетост великих сила ратом у Европи видели као истројску шансу за решавање кинеског питања. Да би ублажили реакцију европских држава, јапанска влада је одлучила да продирању у Кину приступи под велом учешћа у рату на страни Антанте¹²⁶. Већ 15. августа 1914. године јапанска влада је без дипломатских увода поднела ултиматум Немачкој са захтевом да јој преда Кијао-Чао, како би га он вратио Кини. Пошто Немачка влада није одговорила у датом року, Јапан је 23. августа објавио рат Немачкој. До средине новембра Јапан је заузео област Кијао-Чао, са најзначајнијом луком Цингтао. Такође, заузели су и острва у Тихом океану која су припадала Немачкој – Маријанска, Маршалска и Каролиншка¹²⁷. Јапан није више узима учешћа у рату против Немачке, али јапанска влада није ту завршила своју освајачку политику.

Јануара 1915. године, Јапан је предао кинеској влади ноту са 21 захтевом који су били подељени у 5 група, ако жели да на крају рата добије Кијао-Чао. Прва група захтева се односила на претварње Шантунга из немачке у јапанску утицајну сферу. Друга група

¹²⁵ Peter Duus, *The Cambridge history of Japan*, volume 6, New York, 1988, str. 227.

¹²⁶ Чедомир Попов, *Од Версаја до Данцинга*, Београд, 2015, стр. 212.

¹²⁷ Владимир П. Потемпкин, *Историја дипломатије: дипломатија новог доба (1872-1919)*, Београд, 1949, стр. 155.

захтева предвиђала је сличну судбину за Источну Монголију и продужење закупа луке Порт Артур за 99 година. Трећа група захтева односила се на првенство јапанског капитала у рудом богатој области Хањехпинг. Четврта група се сводила на прихватање обавезе да кинеска влада неће уступати и не даје под закуп било кој део обале некој другој сили. Петом групом захтева Јапан је тражио и право Јапанаца да купују земљу у унутрашњости Кине за изградњу школа и болница, као и право „снабдевања“ кинеске владе техничким саветницима, кинеске војске инструкторима, а кинеске полиције официрима. Овде се налазио и захтев да е провинција Фукиен претвори у сферу јапанског утицаја. Ови захтеви имали су очигледа циљ да претворе Кину у јапанску колонију¹²⁸. Кина је била приорана да 24. маја прихвати део ултиматума, изузев захтева пете групе. Кина је овај дан запамтила као дан националног понижења¹²⁹. Мирновна конференција у Паризу је санкционисала стање на Далеком истоку. Јапан је задржао немачке колонијалне поседе, што је изазвало велико незадовољство Кинеза. Кинеска делегација је одбила да потпише Мировни уговор, а у самој Кини су избиле велике демонстације и штрајкови, дошло је до бојкота стране робе, напада на дипломате и излива беса на Јапанцима и капитулантској пекиншкој влади¹³⁰.

Интересантно је да, слично као и са Кинеско-јапанским ратом 1894-1895. године, у путописима не можемо пронаћи много информација о дешавањима на Далеком истоку у току Првог светског рата. Путовања Милорада Рајчевића, Озрена Суботића и Милана Јовановића су завршена пре његовог почетка, па нису ни могли да извештавају о њему, али остали доносе врло оскудне податке. Милутин Велимировић пише о сукобу између Јапана и Немачке, али у потпуности занемарује сукоб Јапана и Кине¹³¹. Аритон Михајловић пише да су Јапанци пасивно учествовали у рату и да су га искористили за развој трговине са целим светом због чега су се и економски уздигли¹³². Први светски рат потстакнуо је раст јапанске производње и извоза у Европу и у европске колоније. Обим

¹²⁸ Исто, стр250-251.

¹²⁹ Дубравка Стојановић, Рађање глобалног света 1880-2015, Београд, 2015, стр. 72.

¹³⁰ Чедомир Попов, Од Версаја до Данцинга, Београд, 2015, стр. 214.

¹³¹ Милутин Велимировић, По Јапану и Монголији, Београд, 19??, стр. 77.

¹³² Аритон Михајловић, Кроз пламен руске револуције, Београд, 1928, стр. 131.

јапанске економије порастао је за 50% , док је извоз повећан три пута. Међутим након завршетка рата уследио је нагли пад због губитка тржишта¹³³.

¹³³ Conrad Totman, A history of Japan, Chicester, 2005, str. 384.

Пут у Други светски рат – Када је писао о Манџурији као јабуци раздора између Русије и Јапана, Милорад Рајчевић је још и рекао – „Грабеж Јапана око Манџурије тешко ће је довести у сукоб са Кином, чија је ово покрајина, али ће пре довести до новог и много тежак сукоба Русије са Јапаном“¹³⁴. Ми данас знамо да се догодило управо супротно.

Јапанска привреда је после Првог светског рата прошла кроз неколико кризних ситуација, које су снажно подстицале мишљење да је експанзија једино ефикасно средство за убрзанији развој Јапана¹³⁵. Око те идеје формирале су се две концепције на кој начин остварити ту експанзију – либерална, која се залагала за постепену, мирну економску пенетрацију, и милитаристичка, која се залагала за политику војне и политичке експанзије. Либерална концепција одржаће се до почетка 30их година и светске економске кризе 1929-1933. Јапан је био тешко погођен економском кризом, али је излаз из ње нашао у заокрету ка ауторитарном покрету и крају мирнодопске спољне политике¹³⁶.

Један од првих потреса на глобалној сцени који ће водити у Други светски рат догодио се у ноћи између 18. и 19. септембра 1931. године. Те ноћи је дошло до експлозије на делу Јужно-манџурске железнице. Диверзија, коју су извели припадници тајног јапанског друштва империјални пут, приписана је кинеским терористима и искоришћена као повод за заузимање Манџурије¹³⁷. Милутин Велимировић пише да је овај догађај узнемирио цео свет, али да се Јапан није обазирао ни на кога, иступио је из Друштва народа, које је ионако било немоћно да нешто учини¹³⁸. Истина је да Друштво народа није желело да нешто уради. Велика Британија је веровала да се јапанска агресија неће проширити преко граница североисточне Кине, у којој су њени интереси били незнатни, паније испољавала никакву намеру да се, ради одбране тих области, упушта у било какве војне демонстрације или неке санкције против Јапана. Француска, такође, није била спремна за било какву снажнију акција, а самим тим она се није могла ни очекивати од осталих чланица Друштва народа. Овакво држање великих сила само је храбрило Јапан да

¹³⁴ Милорад Рајчевић, *На Далеком Истоку*, Београд, 1930, стр. 102.

¹³⁵ Чедомир Попов, *Од Версаја до Данцинга*, Београд, 2015, стр. 332.

¹³⁶ Дубравка Стојановић, *Рађање глобалног света 1880-2015*, Београд, 2015, стр. 133.

¹³⁷ Исто, стр. 135.

¹³⁸ Милутин Велимировић, *По Јапану и Монголији*, Београд, 19??, стр. 77.

настави свој подухват у Манџурији¹³⁹. Акција Јапанаца у Манџурији довела је до стварања независне манџурске државе Манџуоу 1. марта 1932. године. На њеном челу се налазио бивши кинески цар Пу Ји¹⁴⁰.

После застоја од неколико година Јапан 1937. године опет иступа без објаве рата, као и увек до тада. Охрабрен пасивношћу, па и приличним кукавичлуком белих сила, после свих лаких успеха на Далеком Истоку, сведок немоћи Друштва Народа, а уверен да Кину неће нико активно помоћи, Јапан, добро спреман и наоружан, сматра да је дошао тренутак кад се може лако и брзо пречистити са Кином. Али овога пута сукоб је узео шире размере, него што су то Јапанци замишљали. Овакав отпор Кинеза они никако нису очекивали. Уместо једне војне експедиције од неколико недеља, највише неколико месеци, распламтао се рат са свима страхотама, у коме и Јапанци имају великих жртава¹⁴¹. Од 1937. године кренула је инвазија најпре на северне, а затим и јужне кинеске области. У прве две године Јапан је постигао спектакуларне војничке победе, које међутим нису решавале ништа, јер се тако огромна, тако многољудна и тако географски тешко приступачна земља, каква је била Кина, једноставно није могла савладати. Њу Јапанци нису могли да покоре, ни да запоседну, нити да натерају на обустављање отпора¹⁴².

Од Милутина Велимировића можемо сазнати и крајње циљеве јапанских националиста – „Апсолутно господарење целом обалом Азије на Тихом океану, освајање Филипинских острва, као и свих острва Малајског архипелага, окупација Аустралије, економска и политичка зависност Кине, власт на азијом и даље – даље, можда, власт жуте расе!“¹⁴³. Овакве аспирације потврђује говор јапанског министра спољних послова Хачиро Арите пред Народном скупштином, 29. јуна 1940. у којем је изјавио да између земаља Далеког истока и Југоисточне Азије постоје природне везе, али да би се оне активирале и обезбедиле овом пространим подручју заједнички и свестран просперитет, неопходна му је „једна сила стабилизације“. Та сила не може да дође са стране, с других континената. Она може да буде само Јапан, који има историјску мисију да Истоку и Југоистоку Азије

¹³⁹ Чедомир Попов, Од Версаја до Данцинга, Београд, 2015, стр. 335-336.

¹⁴⁰ Дубравка Стојановић, Рађање глобалног света 1880-2015, Београд, 2015, стр. 135.

¹⁴¹ Милутин Велимировић, По Јапану и Монголији, Београд, 19??, стр. 78.

¹⁴² Чедомир Попов, Политички фронтови Другог светског рата, Нови Сад, 1995, стр. 68.

¹⁴³ Милутин Велимировић, По Јапану и Монголији, Београд, 19??, стр. 78.

створи „нови поредак“¹⁴⁴. Појам „новог поретка“ подразумевао је реорганизацију привредног живота ових подручја у интересу јапанске индустрије, искључивање са њих европске и америчке експлоатације и њено замењивање јапанском; обезбеђивање Јапану потребних сировинских база и тржишта; усмеравање политичког и интелектуалног живота азијских народа према јапанским узорима и моделима. Уместо „туђих европских“, Јапан је, у ствари желео „своју азијску империју“¹⁴⁵.

Пошто се ситуација у Кини, крајем четврте деценије 20. века, налазила на мртвој тачци, дошло је до промене правца јапанске експанзије. Јапан се окренуо југоисточној Азији¹⁴⁶. Као средством у остваривању свог плана, поред рата, за који се према речима Милутина Велимировића, сви спремају, Јапан је планирао да искористи и локално становништво¹⁴⁷. Зато је овај план експанзије био је претстављен као обавеза Јапана, једине азијске велесиле, да помогне својој азијској сабраћи да се ослободе експлоатације супарничке културе, супарничког света, тј. Запада¹⁴⁸. После напада на Перл Харбур у децембру 1941. години Јапанци су успели да овладају огромним пространима: Индокином, Сијамом, Малезијом, Бурмом, Сингапуром, Филипинима, Индонезијом, Хонг-Конгом, Гуамом, Новом Гвинејом и многобројним другим острвљем. Где год су долазили, дочекивани су од локалног становништва као ослободиоци од белих колонизатора. Међутим, та илузија о ослободичачкој мисији Јапана није дуго трајала, али је ипак снажно подстакла тежње колонијалних народа ка независности и уклањању страних господара¹⁴⁹.

¹⁴⁴ Чедомир Попов, Политички фронтови Другог светског рата, Нови Сад, 1995, стр. 46-47.

¹⁴⁵ Исто, стр. 47.

¹⁴⁶ Исто, стр. 45.

¹⁴⁷ Милутин Велимировић, По Јапану и Монголији, Београд, 19??, стр. 86.

¹⁴⁸ Conrad Totman, A history of Japan, Chicester, 2005, str. 357.

¹⁴⁹ Чедомир Попов, Политички фронтови Другог светског рата, Нови Сад, 1995, стр. стр. 64.

Култура народа на Далеком истоку

Пишући о култури народа на Далеком истоку Милутин Велимировић у свом делу „Кроз Кину“ каже да су ови народи стварали своју културу много векова, потпуно одвојени од Запада, због чега је код њих све другачије¹⁵⁰. Писање наших путописаца се углавном односи на културе Кине и Јапана. Пишући о кинеској култури са великим дивљењем, наши путописци су јединствени у ставу да је то древна култура, стара неколико хиљада година. Такође, из њиховог писања можемо закључити да је кинеска култура, са разним технолошким открићима предњачила, у односу на Западну културу¹⁵¹. За разлику од Кинеза, који имају своју културу, Јапанци су окарактерисани као имитатори, који светској култури нису дали ништа, а од ње су узели све¹⁵².

По писању Милутина Велимировића Јапан је био дивља и некултурна земља све до шестог века када долазе кинески мисионари и уносе нову културу и будизам¹⁵³. Са овим се слаже и савремена историографија пошто се сматра да је период од 552. године, која се узима као година увођења Будизма у Јапан, до 784. године, која означава крај периода Нара (710-794) у јапанској историји, највећег културног утицаја Кине на Јапан¹⁵⁴. Европска култура примљена након Меиџи револуције у другој половини 19. века. Ипак, наши путописци одају признање Јапанцима да су били одлични ученици и да су „усавршили“ кинеску културу, а да су белцима постали опасни ривали¹⁵⁵.

¹⁵⁰ Милутин Велимировић, Кроз Кину, Београд, 1930, стр. 83.

¹⁵¹ Милан Јовановић Морски, Тамо амо по истоку, Београд, 1895, стр. 165, 193; Милорад Рајчевић, На Далеком Истоку, Београд, 1930, стр. 134.

¹⁵² Милутин Велимировић, По Јапану и Монголији, Београд, 19??, стр. 72; Александар Д. Ђурић, Ка победи, Београд, 1938, стр. 175.

¹⁵³ Милутин Велимировић, По Јапану и Монголији, Београд, 19??, стр. 73.

¹⁵⁴ Curtis Andressen, A short history of Japan: From samurai to Sony, Crows Nest, 2002, str. 28.

¹⁵⁵ Милутин Велимировић, По Јапану и Монголији, Београд, 19??, стр. 72; Милорад Рајчевић, На Далеком Истоку, Београд, 1930, стр. 76.

Језик и писмо – Кинески језик спада у Сино-тибетанску групу језика и састоји се од великог броја дијалекта. Ти дијалекти (северни дијалекти, Ву дијалекти, кантонски дијалекти, дијалекти Јужних и Северних Фукијена, Хака дијалекти и Хунан дијалекти) се међусобно разликују као романски језици (француски, шпански, италијански)¹⁵⁶. О томе нам сведочи и писање Милутина Велимировића „Моје оскудно знање кинеског језика, са којим сам се могао да се споразумевам у Пекингу... у Шанхају није вредело ништа. Апсолутно ни једне сличне речи не налазим у њиховом говору, а и они мене ни мало не разумеју“¹⁵⁷.

Због овако велике разноликости дијалеката, али и из административних разлога, у Кини се развило писмо које је заједничко за све кинеске земље. Као латински у Европи, писани кинески је допринео формирању једне велике заједнице у источној Азији. Постоји читава литература на кинеском чији аутори, песници, историчари и филозофи, нису били Кинези¹⁵⁸. Није тачно познато када се појавило прво писмо у Кини. Најстарији сачувани записи, начињени на костима које се су се користиле за прорицања, потичу из периода династије Шанг (1766-1122. године пре наше ере). Нема сумње да су се у овом периоду користили језик и писмо из којих је проистекао модерни кинески језик и писмо¹⁵⁹. Поред многих ствари које су прихватили од Кине, Јапанци су прихватили и кинеско писмо које се у Јапану назива канци. Пошто су кинески и јапански језик различити по свом корену и структури канци је читан према изговору и лингвистичкој структури јапанског језика. Поред овог писма, у периоду од 7. до 11. века настала су још два чисто јапанска писма која се користе и данас, то су катакана и хирагана, која се називају заједничним именом - кана¹⁶⁰.

Наши путописци нису крили одушевљење начином и стилем писања у Кини и Јапану. Милорад Рајчевић пише како Кинези и Јапанци не пишу већ „четкицом цртају слова“¹⁶¹. Слична запажања преноси нам и Милан Јовановић Морски који пише „Та четкица има тако танак врх, да се њоме могу писати најгање пруге, а кад се мало

¹⁵⁶ Жак Жерне, Кинески свет, Београд, 2007, стр. 13.

¹⁵⁷ Милутин Велимировић, Кроз Кину, Београд, 1930, стр. 155.

¹⁵⁸ Жак Жерне, Кинески свет, Београд, 2007, стр. 43.

¹⁵⁹ Patricia Buckley Ebrey, The Cambridge Illustrated History of China, New York, 1996, str 26-27.

¹⁶⁰ Curtis Andressen, A short history of Japan: From samurai to Sony, Crows Nest, 2002, str. 35.

¹⁶¹ Милорад Рајчевић, На Далеком Истоку, Београд, 1930, стр. 65;120.

притисне, она пише дебело. Из смесе танких и дебелих линија, правих и облих, саставља писац великом брзином своје типове (знакове) или, боље, речи, јер један такав тип означава читаву реч. Речи се слажу једна испод друге, те редови тако леже вертикално“¹⁶². Милутин Велимировић у путопису „Кроз Кину“ пише да постоји око 10.000 кинеских знакова и да се неки знакови састоје из 20 потеза, а у путопису „По Јапану и Монголији“ запажа да су јапански знаци нешто једноставнији од кинеских.

Сложеност кинеског писма довела је до тога да оно не буде препознато само као средство за комуникацију, већ као и уметност. Развој калиграфија у Кини почиње на прелазу из другог у трећи век наше ере, а као независна уметничка форма усталила се у четвртм веку¹⁶³. Према речима Жака Жеренеа калиграфија у Кини је била равна сликарству - „Постоји исто толико славних калиграфа колико славних сликара“¹⁶⁴. Вешт калиграф може преко карактера да изрази широк спектар емоција. Уопштено говорећи, дебеле и тешке линије су моћне, танке и лагане су љупке, заобљенеи глатке чине да се људи осећају срећно, увеле линије чине да се људи осећају забринуто и тужно. Изражавање емоција коришћењем апстрактних линија је упадљива карактеристика калиграфије. За практиковање калиграфије потребно је имати и прави алат: То су четкице, мастило, камен за мастило и папир. Ови предмети познати су као „четири блага у раду“¹⁶⁵. Заједно са целом кинеском културом и калиграфија је стигла у Јапан у периоду између шестог и осмог века наше ере¹⁶⁶.

¹⁶² Милан Јовановић Морски, Тамо амо по истоку, свеска друга, Београд, 1895, стр. 177.

¹⁶³ Thomas H. C. Lee, Education in tradicional China: a history, Brill, 2000, str. 484.

¹⁶⁴ Жак Жерне, Кинески свет, Београд, 2007, стр 46.

¹⁶⁵ Хан Ђијентанг, Кинеска култура:Писмо, Београд, 2016, стр. 194-195.

¹⁶⁶ Journal of American Oriental Society, vol 95, br. 3, str. 555.

Филозофија и религија – Из дела наших путописаца може се закључити да је у Кини и Јапану присутан велики број религија – будизам, ламаизам (тибетански будизам), конфуцијанизам, таоизам и шинтоизам. Будизам и конфуцијанизам су присутни и у Кини и Јапану, таоизам је изворна кинеска религија, а шинтоизам је изворна јапанска религија. Ламаизам „реформисани будизам“ је највише присутан у Монголији.

Према речима Милорада Рајчевића будизам је основао кинески мудрац Гаутама Буда у шестом веку пре наше ере и почео је да се шири на Кину у другом веку пре Христа¹⁶⁷. Ови подаци се не уклапају у потпуности са савременим истраживањима. Гаутама Буда није био Кинез, он је рођен и месту Капилавасту, данашњи Тилауракот, у близини непалске границе са Индијом и потицао је из племена Шаќја (Sakya)¹⁶⁸. Данас постоји неслагање око тога када је Буда живео. Мишљење неких аутора се поклапа са писањем Милорада Рајчевића, док неки сматрају да је он живео касније, у петом веку наше ере¹⁶⁹. Коначно, будизам је у Кину дошао са индијског потконтинента преко централне Азије у првог веку наше ере¹⁷⁰. Прво сигурно сведочанство будизма у Кини је забележено 65. године наше ере¹⁷¹. Међутим, постоји могућност да су Кинези и раније дошли у контакт са будизмом.

Основе будистичког учења доноси нам Јован Миланковић - „Живети значи страдати и трпети, а свака невоља долази од страсти. Према томе, негирање самога себе једино је средство да се човек ослободи страсти. Потпуно уништење, потпуно нестајање – Нирвана – циљ је будине науке“¹⁷². Ово је суштина прве Будине проповеди, коју је он одржао петорици аскета у Варанасији на обали Ганга¹⁷³. На Тибет, Кину, Јапан и Монголију се проширила махајана (велика кола) школа будизма. Припадници ове школе

¹⁶⁷ Милорад Рајчевић, На Далеком Истоку, Београд, 1930, стр. 133.

¹⁶⁸ Џон Боукер, Кембриџ илустрована историја религије, Нови Сад, 2006, стр. 74; Бранислав Ковачевић, Овако сам чуо Будино учење на основу извора у Пали канону, Београд, 2014, стр. 9.

¹⁶⁹ John King Fairbank, Merle Goldman, China: A new history, London, 2006, str 73; Џон Боукер, Кембриџ илустрована историја религије, Нови Сад, 2006, стр. 74; Бранислав Ковачевић, Овако сам чуо Будино учење на основу извора у Пали канону, Београд, 2014, стр. 9.

¹⁷⁰ Џон Боукер, Кембриџ илустрована историја религије, Нови Сад, 2006, стр. 94.

¹⁷¹ Жак Жерне, Кинески свет, Београд, 2007, стр. 219.

¹⁷² Јован Миланковић, Успомене из Сибира 1918/1919. и пут океаном у домовину 1920., Београд, 1926, стр. 124.

¹⁷³ Џон Боукер, Кембриџ илустрована историја религије, Нови Сад, 2006, стр. 97-99.

су сматрали да је постизање нирване себично и да идеални махајаниста треба одлагати свој улазак у нирвану са циљем да помогне и осталим бићима да досегну тај ниво¹⁷⁴.

Када је будизам први пут дошао у Кину наишао је на културу која је већ поседовала разумљене религијске и филозофске системе, отуда није могао да постане водећа идеологија. Кинези су на будизам гледали као „варварску“ религију¹⁷⁵.

Конфуције је латинизовано име особе која је у Кини била позната као Конг Ћиу. Његово име су језуитски 17. века латинизовали у Конфуције (Конг фуци – учитељ Конг). Из путописа Милорада Рајчевића можемо сазнати да је он живео у 6. веку пре нове ере. Као прави народни учитељ и просветитељ, Конфуције је путовао по народу и држао своје моралне проповеди¹⁷⁶. Из дела Милутина Велимировића сазнајемо да је рођен у месту Чифу. Да је живот провео у сталном путовању ширећи своје учење, али без много успеха.¹⁷⁷ Ови подаци се поклапају са оним што ми данас знамо о Конфуцијевом животу. Конфуције је рођен 551. године пре наше ере у држави Лу, јужном делу садашње провинције Шантунг. Ту је ступио у државну службу и до педесете године постигао висок положај. Међутим услед политичких сплетки морао је да поднесе оставку и оде у изгнанство. Наредних 13 година путовао је из државе у државу, надајући да ће остварити своје идеал политичке и друштвене реформе, али није успео. Коначно, вратио се у Лу, где је, три године касније, умро 479. године пре наше ере¹⁷⁸.

Конфуцијево место у историји Кине знатно се мењало из једног раздобља у друго. Првобитно он је био један од многих учитеља. Након његове смрти почели су да га сматрају учитељем који надмашава све остале. Свој врхунац конфуцијанство доживљава врхунац за време владавине династије Хан (206. г.п.н.е. – 220), када је Конфуције имао статус божанства. Међутим, у каснијим раздобљима Конфуције није сматран божанским бићем, али је његов положај највећег Учитеља остао висок. По стварању кинеске републике, његов углед је почео да опада, док није сведен на мање од Највећег

¹⁷⁴ Buckley Ebrey, *The Cambridge Illustrated History of China*, New York, 1996, str. 96.

¹⁷⁵ Џон Боукер, *Кембриџ илустрована историја религије*, Нови Сад, 2006, стр. 95.

¹⁷⁶ Милорад Рајчевић, *На Далеком Истоку*, Београд, 1930, стр. 133.

¹⁷⁷ Милутин Велимировић, *Кроз Кину*, Београд, 1930, стр. 54-56.

¹⁷⁸ Фунг Ју-лан, *Историја кинеске филозофије*, Београд, 1977, стр. 51.

Учитеља¹⁷⁹. За ширење конфуцијанизма много више заслуга од самог Конфуција заслужују његови ученици и ученици његових ученика. Најзначајнији међу њима био је Менциус или Мен-ци. Он је био ученик Конфуцијевог унука и живео је у четвртом веку пре наше ере. Милутин Велимировић га назива највећим апостолом и тумачем Конфуцијанства¹⁸⁰.

Код наших путописаца постоји неслагање да ли је конфуцијанство вера или не. Јован Миланковић конфуцијанство сматра вером¹⁸¹. Са овим се не би сложили Милутин Велимировић и Славко Диклић који конфуцијанство не сматрају религијом већ „научном етике и морала“¹⁸².

Конфуцијанизам се може посматрати као вера у смислу да је кроз векова практиковања као друштвена доктрина досегао ниво некритичког прихватања од стране друштва, али се не може сматрати пуноправном теистичком религијом пошто не поседује божанства и веру у натприродно¹⁸³. Третирање конфуцијанизма као религије у западној књижевности, делом је проишло из утицаја хришћанске традиције, у којој је формулисање и примена моралних вредности било главни задатак религије¹⁸⁴. Ово можемо потврдити у случају Јована Миланковића који принципе конфуцијанства сматра блиским принципа хришћанства – „Принципи Конфуцијеве вере су лепа, чисти и отмени, слични онима хришћанске исповести“¹⁸⁵. За разлику од других великих цивилизација, у којима црква и свештенство играју водећу улогу, духовну базу у кинеској цивилизацији пружа етика (нарочито конфуцијанска), а не религија (званичног, организованог типа). У корист тога говори и чињеница да је будизам дошао у Кину из Индије и да је конфуцијанизам, у последњих 800 година успео да задржи своју доминацију на штету будизма и верског таоизма. Кина сама није произвела мислиоца који би се могао сматрати

¹⁷⁹ Исто, стр. 61-62.

¹⁸⁰ Милутин Велимировић, *Кроз Кину*, Београд, 1930, стр. 54.

¹⁸¹ Јован Миланковић, *Успомене из Сибира 1918/1919. и пут океаном у домовину 1920.*, Београд, 1926, стр. 100.

¹⁸² Милутин Велимировић, *Кроз Кину*, Београд, 1930, стр. 56.

Slavko Diklić, *Putničke bilješke jugoslovenskog ratnog dobrovoljca : od Dobrudže do Soluna preko Dalekog Istoka*, Osijek, 1932, str. 61.

¹⁸³ C. K Yang, *Religion in Chinese Society*, Los Angeles, 1961, str. 244.

¹⁸⁴ Исто, стр. 26.

¹⁸⁵ Јован Миланковић, *Успомене из Сибира 1918/1919. и пут океаном у домовину 1920.*, Београд, 1926, стр. 101.

верским вођом. Такође, ово не значи да у кинеској историји није било периода интезивне верске активности, као на пример у периоду од 4. до 8. века наше ере, или да су кинези били ослобођени огромне количине сујеверних веровања¹⁸⁶.

Најдетаљнији увид у Конфуцијево учење доноси нам Милутин Велимировић. Према његовим речима конфуцијанство је учење пуно практичног морала у чијој основи лежи хуманост, љубав према ближњим, самоусавршавање, праведљивост, знање својих дужности према друштву, родитељима и ближњима. Човек мора бити хуман, јер без тога се човеком не може назвати. Сваки појединац мора обратити велику пажњу на себе и мора се трудити да стекне што више врлина. То се постиже учењем и служењем поштењу и истини. Стално усавршавање, учење и творење добра, довешће човека на прави пут, који води савршенству и добру. Кинез је у своме усавршавању морао почињати од себе и своје породице. Зато је породица за кинеза држава у мањој размери, а држава је његова породица у великом обиму. И ако свако створи добру породицу, онда ће скуп таквих добрих породица дати добру и напредну државу¹⁸⁷.

Од Милутина Велимировића сазнајемо и да је конфуцијанизам присутан у Јапану. По његовим речима Конфуцијево учење је блиско Јапанцима због њихове оданости породици. „Како је породица по Конфуцију, основна друштвена заједница, дужност је сваког човека да створи породицу. А за Јапанца нема веће врлине него бити оцем породице, као што је за Јапанку највећа дужност да буде мати. Зато је Конфуцијево учење и Јапанцима тако блиско и разумљиво“¹⁸⁸.

Конфуцијеве идеје су током шестог века дошле у Јапан преко Кореје. У изолованом Јапану конфуцијанске идеје су другачије тумачене у односу на Кину. Најзначајнија карактеристика јапанског конфуцијанизма је занемаривање врлине човекољубља, коју је сам Конфуције сматрао врлином на којој почива човечанство, и истицање врлине оданости. Такође, и сама врлина оданости је другачије тумачена у Јапану у односу на Кину. У Кини оданост подразумева искреност и оданост у складу са сопственом савешћу, док у Јапану, оданост се тумачи као искреност чији је циљ потпуно потчињавање

¹⁸⁶ Journal of American Oriental Society, tom 62, br. 4, str. 293.

¹⁸⁷ Милутин Велимировић, Кроз Кину, Београд, 1930, стр. 56-57.

¹⁸⁸ Милутин Велимировић, По Јапану и Монголији, Београд, 19??, стр. 56.

господару, односно служење господару, па чак и жртвовање. Овакво схватање оданости, уз верност породици и поковавање старијем претставља тројство врлина које и данас чине основу јапанског друштва¹⁸⁹. Из овога можемо закључити да је Милутин Велимировић био делимично у праву када је рекао да је конфуцијанство блиско Јапанцима због њихове оданости породици. Јапанско схватање оданости је често противречило идеалима привржености породици. Жеље владара су могле да противрече жељама родитеља, а Јапанци су у таквим ситуацијама чешће бирали оданост уместо привржености породици¹⁹⁰. Ово можда најбоље илуструје пример генерала Ногија који је након смрти цара Муцухита извршио самоубиство.¹⁹¹

Из дела Милорада Рајчевића и Милутина Велимировића сазнајемо да је, поред Конфуција, у шестом веку пре наше ере, живео и други велики кинески мудрац – Лао-це, зачетник таоизма. По мишљењу Милутина Велимировића Лао-це је највећи мудрац Кине и један од највећих мудраца човечанства. Из Милутиновог дела сазнајемо и да је његова филозофија изложена у књизи Тао де кинг – о духу и животу, али и да његово учење и живот још увек нису расветљењи¹⁹².

Према предању, Лао Це (име које дословно значи „стари учитељ“) рођен је у држави Ч'у, у јужном делу данашње провинције Хонан, а био је старији савременик Конфуција. Књига која носи његово име Лао-цу, а касније позната и као Тао Те Ђинг (Класично дело о Путу и Моћи) је традиционално сматрана првим филозофским делом у историји Кине. Данас се сматра да је право име Лао-цеа Лао Тан и да је он заиста живео у шестом веку пре наше ере, али да је књига названа Лао-цу настала касније, најраније у трећем веку пре наше ере¹⁹³.

Када је реч о његовом учењу, Милорад Рајчевић кратко коментарише да је он проповедао скептицизам, да се људи повлаче у себе и да одбацују све што се не слаже са

¹⁸⁹ Моришима Мичио, Зашто је Јапан „успео“? Западна технологија и јапански етос, Београд, 1986, стр. 33-37.

¹⁹⁰ Исто, стр 38.

¹⁹¹ Милутин Велимировић, По Јапану и Монголији, Београд, 19??, стр. 22.

¹⁹² Милутин Велимировић, Кроз Кину, Београд, 1930, стр. 58-59.

¹⁹³ Фунг Ју-лан, Историја кинеске филозофије, Београд, 1977, стр. 112-113

разумом и природом¹⁹⁴. Милутин Велимировић пише – „Њега (Лао-цеа) је мучио његов „Тао“, назив којим је он хтео да назове свемир и извор свега живог и мртвог из кога излази све и најзад се опет, после многих метаморфоза, наново враћа у њега. Дух је извор живота. Дух је нешто вечито, што се не може замислити, што се не може назвати и дефинисати¹⁹⁵.

Таоизам (тао у значењу „пут“) има много међусобно повезаних облика, а два најважнија јесу филозофски (dao jia) и религијски (dao jiao)¹⁹⁶. Таоизам као филозофија учи доктрини слеђења природе, док таоизам као религија проповеда доктрину делања против природе. На пример, према таоистичким филозофима, живот којем следи смрт је природни ток и човек мора да смирено следи тај природни ток. Међутим, главно учење таоистичке религије јесте начело и техника избегавања смрти, што је изричито делање против природе¹⁹⁷. Тако је главна преокупација даоиста била је трагање за поступком којим би се продужио живот. Циљ је био очување и повећање виталне снаге кроз исхрану, контролу дисања, телесних вежби и кроз бављење алхемијом. У потрази за еликсиром бесмртности, даоисти су спороводили велики број експеримената, којим су допринели технолошком напретку¹⁹⁸. Алхемичари су допринели технологији израде порцелана, боја, легура метала и барута. Такође, проучавањем биљака и њихових својства допринели су и развоју медицине¹⁹⁹. Будизам је много учинио да подстакне институционално организовање религиозног таоизма. Овај је, као домаћа вера, био подстакнут у свом развоју националистичким осећањима људи који су озлојеђено гледали како Кину успешно осваја страна религија²⁰⁰.

Битно је нагласити да је коегзистенција „три религије“ или „три учења (san jiao) омогућила свакој од њих да добије нешто од осталих чиме је строга граница међу њима избрисана. То је омогућило неговање синкретизма међу религиозним људима²⁰¹. Слично

¹⁹⁴ Милорад Рајчевић, На Далеком Истоку, Београд, 1930, стр. 133.

¹⁹⁵ Милутин Велимировић, Кроз Кину, Београд, 1930, стр. 58.

¹⁹⁶ Џон Боукер, Кембриџ илустрована историја религије, Нови Сад, 2006, стр. 116.

¹⁹⁷ Фунг Ју-лан, Историја кинеске филозофије, Београд, 1977, стр. 13.

¹⁹⁸ Жак Жерне, Кинески свет, Београд, 2007, стр. 214.

¹⁹⁹ John King Fairbank, Merle Goldman, China: A new history, London, 2006, str. 81.

²⁰⁰ Фунг Ју-лан, Историја кинеске филозофије, Београд, 1977, стр. 239.

²⁰¹ Џон Боукер, Кембриџ илустрована историја религије, Нови Сад, 2006, стр. 132-133.

примећује и Милутин Велимировић – „Код Кинеза не постоји верске мржње. Он је будист, поштује Ла-О-Це, цени из дубине душе свога великог мудраца Кон-Фу-Ција“²⁰².

Једини путописац који доноси информације о религиозним веровањима Јапанаца је Милутин Велимировић у делу „По Јапану и Монголији“. Као две главне религије Јапанаца он наводи шинтоизам и будизам. Шинтоизам ја стара религија Јапанаца, док је Будизам дошао у Јапан из Кине у шестом веку наше ере²⁰³.

По његовим речима, шинтоизам се своди на обожавање природе и њених појава, а за сваку од тих појава постоји бог - бог мора, ватре, ветра, грома итд.²⁰⁴. Из овога можемо закључити да је шинтоизам анимистичка религија са чиме се слаже и савремена литература²⁰⁵. Термин шинто, у значењу „пут богова“, први пут је употребљен у јапанској хроници *Nihongi* (написана 720. године), како би се домаћа религија разликовала од стране. Пре доласка будизма, домаћа религија била је локалног карактера. Била је заснована на поштовању и обожавању *камија*, чиме се означава све свето, чисто и моћно. Камији су поред божанства могли бити и људи, животиње, дрвеће и биљке²⁰⁶.

Милутин Велимировић пише и да Јапанци верују да су потомци богова и преноси нам легенду о настанку Јапана – „Кад је једном седео бог Изанагу са својом богињом (Изанами) – можда мирно, можда немирно и посматрао са висине море, испало му је из руку копље и пало у море. Изанаги се спустио до воде, извадио је из ње копље и од млаза воде која се цедила са мача – постала су већа, а од ситних капи, мања острва јапанске земље“²⁰⁷. Затим пише да је по веровању Јапанаца њихв цар тј. микадо директан потомак богиње сунца Аматерасу, ћерке бога Изанагија, а да су сви остали Јапанци, потомци њеног брата – бога мора Сусано²⁰⁸. Најстарији записи митова о божанском пореклу Јапана потичу са почетка 8. века. Они се налазе у делима Коџики (Запис о древним догађајима) насталом 712. године и Нихон Шоки (Хронике Јапана) из 720. године. Њихово писање

²⁰² Милутин Велимировић, По Јапану и Монголији, Београд, 19??, стр. 96.

²⁰³ Исто, стр. 51.

²⁰⁴ Исто, стр. 53-54

²⁰⁵ Curtis Andressen, A short history of Japan: From samurai to Sony, Crows Nest, 2002, str. 32.

²⁰⁶ Џон Боукер, Кембриџ илусторвана историја религије, Нови Сад, 2006, стр. 155.

²⁰⁷ Милутин Велимировић, По Јапану и Монголији, Београд, 19??, стр. 28.

²⁰⁸ Исто, стр. 53.

започео је цар Тему (673-683) са мотивом да царској породици припише божанско порекло²⁰⁹. Поред ове улоге, подупирања царске власти, ови списи су имали и улогу уздицања Јапана и његовог народа, који су наследници камија. На овим идејама је створена јапанска национална идеологија²¹⁰.

Званично се узима да је будизам у Јапан дошао средином шестог века наше ере, али је могуће да су Јапанци и раније били у контакту са будизмом преко кинеских и корејских досељеника²¹¹. Рани сусрети Јапанаца са будизмом изазвали су сукоб са аутохтоним религијским традицијама које су будисти назвали – шинто. Међутим, већ у седмом веку будизам је био у успону међу дворским круговима, а државна религија постаје за време Нара периода (710-784)²¹². Упркос раним секуларним трзавицама, које су одражавале снагу и интересе кланова, у каснијим периодима шинто и будизам су складно функционисали. То је постигнуто на тај начин што су се они бавили различитим деловима живота. Будизам је био задужен за пружање моралних вредности, док шинтоизам, као анимистичка религија, не поседује никакав етички кодекс, већ је окренут ритуалима²¹³. Овај синкретизам будизма и шинтоизма кулминирао је комплексном теоријом која се назива хонци суицаку, у оквиру које су камији изједначени са будом и бодисатвом²¹⁴. Међутим, током 18. и 19. века јавља се покрет за обнову шинтоа. Његови претставници желели су да земљу врате идеалној прошлости, тзв. „чистом Јапану“ који је био земља нетакнута страном вером и културом. У складу са тим чињени су напори да се шинто одвоји од будизма. Хонци Суицаку и сличне теорије, које су имале циљ стапање шинтоа са будизмом биле су одбачене, док је посебна пажња посвећивана на Коики и Нихон Шоки²¹⁵. До одвајања шинтоизма и будизма долази након Меци обнове, када је цар обновио свој значај. Шинто је постао камен темељац новог режима. Влада је створила државни шинто (kokka shinto) да би лакше имплементирала идеологију која је потхрањивала дивинацију цара и јачање национализма. Државни шинто је од стране владе био проглашен не-верском институцијом, његови свештеници су постали грађански

²⁰⁹ Kenneth Henshall, A history of Japan, New York, 2004, str. 6.

²¹⁰ Џон Боукер, Кембриџ илусторвана историја религије, Нови Сад, 2006, стр. 157.

²¹¹ Исто, стр. 154.

²¹² Исто, стр. 98.

²¹³ Curtis Andressen, A short history of Japan: From samurai to Sony, Crows Nest, 2002, str. 31-32.

²¹⁴ Џон Боукер, Кембриџ илусторвана историја религије, Нови Сад, 2006, стр. 159.

²¹⁵ Исто, стр. 166.

службеници, док су храмови проглашени државним инструментима²¹⁶. Овим је практиковање шинтоизма сматрано као израз патриотизма, јер су само Јапанци имали привилегију да служе цара, потомка богиње сунца.

Ислам је у Кину стигао крајем седмог века наше ере. Муслимани су се населили у многим крајевима земље, углавном на северозападу²¹⁷. Према писању Милорада Рајчевића они живе у области Источни Туркестан, која се налази у долини реке Тарим²¹⁸. Ова област одговара данашњој области Синђианг (Синкјанг), на северозападу Кине, која је насељена Ујгрима муслиманима²¹⁹. Кинеске власти су током већег периода одобравале самосталну организацију школства и институција, због чега су муслимани одржали осећај сопственог идентитета. То је довело и до неколико побуна за независност у току 18. и 19. века, од којих је најзначајнија побуна муслимана из провинција Ганси, Шенси (Шаанси) и Синђианг, која је трајала од 1862. до 1877. године. Републиканска и комунистичка влада су муслимане уврстили већу „пет великих народа“ Кине, заједно са Монголима, Тибетанцима, Манџурцима и Хан Кинезима²²⁰. Провинција Синђианг је добила аутономију 1954. године²²¹. Сматра се да данас има најмање 20 милиона припадника исламске вероисповести у Кини²²². Ту цифру доноси нам и Јован Миланковић у свом делу²²³.

Контакти ислама и Јапана су релативно скорији, у односу на Кину. Малобројни контакти који су остваривани, пре Међи реформе, били су на индивидуалном нивоу. Не постоје никакви писани трагови о организованој исламској пропаганди у Јапану. Присуство ислама у Јапану је остало слабо и у каснијим периодима²²⁴. Јапанска муслиманска организација је 1959. године бројала свега 112 чланова²²⁵. У складу са тим и наши путописци не доносе никакве податке о присуству муслимана у Јапану.

²¹⁶ Исто, стр. 169.

²¹⁷ Kam Louie, *The Cambridge companion to Modern Chinese Culture*, Cambridge, 2008, str. 173.

²¹⁸ Милорад Рајчевић, *На Далеком Истоку*, Београд, 1930, стр. 130.

²¹⁹ Жак Жерне, *Кинески свет*, Београд, 2007, стр. 21.

²²⁰ Kam Louie, *The Cambridge companion to Modern Chinese Culture*, Cambridge, 2008, str. 174.

²²¹ Jonathan D. Spence, *The search for modern China*, New York, 1990, str. 542.

²²² Kam Louie, *The Cambridge companion to Modern Chinese Culture*, Cambridge, 2008, str. 173.

²²³ Миланковић, *Успомене из Сибира 1918/1919. и пут океаном у домовину 1920.*, Београд, 1926, стр. 101.

²²⁴ Abu Bakr Morimoto, *Islam in Japan: Its Past, Present and Future*, Tokyo, 1980, str. 21.

²²⁵ Исто, стр. 74.

Присуство хришћанства у Кини почиње са несторијанцима у седмом веку, али озилнији напредак није остварен све до доласка језуита (Микеле Руђери и Матео Ричи) крајем 16. века²²⁶. Ове податке можемо пронаћи у путопису Јована Миланковића, с тим што он погрешно датира њихов долазак у 15. век²²⁷. Присуство језуита у Кини је толерисано све до укидања њиховог реда 1773. године. За време њиховог мисионарског рада у Кини покрштавања су била ограничена дубоким цивилизацијским разликама²²⁸. Од средине 19. века питање хришћанства у Кини постаје неодвојиво од односа Кине и империјалних сила. Потписивање тзв. „неправедних“ уговора довело је до ширења мисионарске делатности у Кини. Међутим, то је довело до великог броја компликација и конфликта, од којих је најозбиљнија епизода Боксерског устанка из 1900. године²²⁹. Након боксерског устанка, у првим деценијама 20. века католичка и протестантска друштва била су у стању да прошире своје деловање²³⁰. Након оснивања Народне Републике Кине 1949. године хришћанство је окарактерисано као оруђе у рукама империјалистичких земаља како би освојиле Кину и експлоатисали њен народ²³¹.

Када је реч о хришћанству у Јапану, Јапан је доста касније дошао у контакт са овом религијом у односу на Кину. Сматра се да се хришћанство званично појавило у Јапану 1549. године, када је језуитски мисионар стигао у Кагошиму. У почетку је хришћанство имало доста успеха, процењује се да је до 1614. године било 300.000 преобраћеника²³². То је изазивало забринутост Токугава породице и она почиње са политиком заустављања ширења хришћанства. Године 1613. је донета одлука о забрани хришћанства, до 40их година 17. века срушена је већина цркава и већина хришћана је приморано да се одрекне хришћанства²³³. Прогон хришћана је кулминирао масакром у Шимабари, у близини Нагасакија, 1638. године, када је убијено 35.000 људи, већином хришћана²³⁴. Забрана хришћанства је укинута пет година након Меиђи револуције, 1873. године. Меуђутим, након стварања државног шинтоа, на верске заједнице које су се налазиле изван оквира

²²⁶ Џон Боукер, Кембриџ илусторвана историја религије, Нови Сад, 2006, стр. 130.

²²⁷ Миланковић, Успомене из Сибира 1918/1919. и пут океаном у домовину 1920., Београд, 1926, стр. 101.

²²⁸ Жак Жерне, Кинески свет, Београд, 2007, стр. 526-527.

²²⁹ R. G. Tiedemann, Handbook of Christianity in China, Volume two: 1800 to the Present, Leiden, 2010, str. 1

²³⁰ Исто, стр. 447.

²³¹ Џон Боукер, Кембриџ илусторвана историја религије, Нови Сад, 2006, стр. 139.

²³² Исто, 165.

²³³ Conrad Totman, A history of Japan, Chicester, 2005, str. 223.

²³⁴ Kenneth Henshall, A history of Japan, New York, 2004, str. 58.

државе гледало се са сумњом. У таквом окружењу, припадници било које вере, осим шинтоа, повремено су прогањани и излагани државном терору²³⁵.

²³⁵ Џон Боукер, Кембриџ илустрована историја религије, Нови Сад, 2006, стр. 169-170.

Људи Далеког истока

Становништво – Представљајући нам народе са Далеком истоку, наши путописци нису нису видели много разлика у њиховом изгледу. Из њихових описа ових народа можемо закључити да сви они личе једни на друге. На пример по Милораду Рајчевићу, Манџурци су прави азијски народ и остављају утисак „мешавине“ Кинеза и Јапанаца, али се од њих разликују по висини²³⁶. Према писању Милутина Велимировића Манџурце од Кинеза можемо разликовати по фризури, пошто је велики део Кинеза у то време већ одбацио манџурски обичај ношења перчина²³⁷. Озрен Суботић, пише да Монголи доста личе на Кинезе, од који се разликују „клоцавим ушима“ и кривим ногама²³⁸. Славко Диклић пишући о Кинезима и Јапанцима, каже да су „за наше око“ ова два народа својом спољашношћу слична „као два јајета“, али су по духу сасвим различити²³⁹.

Кина захвата велики део средње Азије, протеже се од Кинеског мора на истоку до Туркестана на западу и од Сибира на Северу до Индије на југу²⁴⁰. Она покрива простор од 9.561.000 квадратних километара, готово као Европа до граница источних земаља са бившим СССР-ом²⁴¹. По подацима из путописа жемо закључити да је Кина у првој половини 20. века бројала између 400 и 430 милиона становника²⁴². Ове бројке су у складу са савременим подацима о броју становника Кине²⁴³.

По речима Милорада Рајчевића народ у Кини је монголске расе али је и говорити о становништву Кине као целини веома тешко. По њему је међу становништвом Кине толика разлика да се не може говорити о једном народу, те разлике су језичке, расне и

²³⁶ Милорад Рајчевић, На Далеком Истоку, Београд, 1930, стр. 98.

²³⁷ Милутин Велимировић, Кроз Кину, Београд, 1930, стр 19.

²³⁸ Радосав Пушић, Поднебеско царство – Срби о Кини 1725-1940, Београд, 2006, стр. 84.

²³⁹ Slavko Diklić, Putničke bilješke jugoslovenskog ratnog dobrovoljca : od Dobrudže do Soluna preko Dalekog Istoka, Osijek, 1932, str. 84.

²⁴⁰ Милорад Рајчевић, На Далеком Истоку, Београд, 1930, стр. 136.

²⁴¹ Жак Жерне, Кинески свет, Београд, 2007, стр. 18.

²⁴² Милорад Рајчевић, На Далеком Истоку, Београд, 1930, стр. 114; Јован Миланковић, Успомене из Сибира 1918/1919. и пут океаном у домовину 1920., Београд, 1926, стр. 100.

²⁴³ Jonathan D. Spence, The search for modern China, New York, 1990, str. 304; John K. Fairbank, The Cambridge history of China, vol. 12, part I, New York, 1983. str 269.

културне природе²⁴⁴. Милутин Велимировић и Озрен Суботић су писали и о једној интересантној особини кинеског народа, а то је њихова моћ асимилације. Милутин Велимировић је писао „историјски догађаји подижу на површину многе народе и племена, која имају тесне везе са кинезима и који их често покорвају силом... Освајачи се после неког времена претапају са побеђенима и примивши нешто од њихове културе, неприметно се од свирепих освајача претварају у мирне поданике побеђене државе²⁴⁵. Озрен Суботић, из чијег дела можемо закључити да јако цени Енглеze, каже да су „Кинези једини народ на свету, који се може похвалити тиме, да чак и Енглези подлежу упливу његове силне националне особине... Има много Европљана и Енглеза, који кад живе дуго у Кини, сасвим покинезе и одликују се од Кинеза само оделом и спољашношћу“²⁴⁶.

Оваква запажања наших путописаца су веома интересантна, јер се поклапају са ставовима савремене историографије. Кинези не образују јединствену целину, већ се разликују по традицији, обичајима, етничком саставу и дијалекту. Национални критеријум по коме у Европи разликујемо народе у Кини не постоји²⁴⁷. Највећу етничку групу у Кини чине Хан Кинези, али чак ни они не чине културно хомогену групу. Иако Хан Кинези имају заједнички писани језик, међу њима постоји огромна језичка разноликост²⁴⁸.

Кинеско писмо утицало је на процесе културне експанзије и асимилације. Људи на периферији који су научили да пишу и читају кинеско писмо били су увучени у кинеску културу. Читање и писање за њих није се могло одвојити од масе кинеских текстова, прожетих кинеским вредностима, што им је онемогућавало употребу писмености, за развој локалног националног идентитета²⁴⁹. Током педесетих година двадесетог века кинеска држава је покренула пројекат признавања кинеских националних мањина. За признање одређене групе као народа било је потребно испунити неколико услова – имати заједнички језик, заједничку територију и заједничке културне карактеристике. Користећи ове критеријуме, кинески научници истраживали су више од 400 група које су захтевале

²⁴⁴ Милорад Рајчевић, На Далеком Истоку, Београд, 1930, стр. 136.

²⁴⁵ Милутин Велимировић, Кроз Кину, Београд, 1930, стр. 3-4.

²⁴⁶ Озрен Суботић, Из жутог царства, Нови Сад, 1921, стр. 29.

²⁴⁷ Жак Жерне, Кинески свет, Београд, 2007, стр. 19.

²⁴⁸ Kam Louie, The Cambridge companion to Modern Chinese Culture, Cambridge, 2008, str. 95.

²⁴⁹ Patricia Buckley Ebreу, The Cambridge Illustrated History of China, New York, 1996, str. 28.

признање, одбацујући већину као делове већих етничких група и завршавајући са више од педесет признатих националних мањина²⁵⁰.

Поред Милорада Рајчевића, разлике између кинеских народа приметили су и Милутин Велимировић и Милан Јовановић Морски. Милутин Велимировић пише да су Кинези на југу темпераментнији, да имају кукасте носеве и крупне очи и говоре јужним дијалектом који се у потпуности разликује од северног дијалекта²⁵¹. Милан Јовановић каже да се на југу Кине ретко опажа монголски тип и да није карактеристичне одеће на њима, по лику и боји коже било би их немогуће разликовати од Европљана²⁵². Вероватан разлог зашто и остали путописци нису писали о разликама између самих Кинеза је то што нису боравили у јужној Кини. Милорад Рајчевић је на југу Кине посетио само Шангај, Милутин Велимировић је посетио Нанкинг, Кантон, Хонг Конг и Шангај и коначно Милан Јовановић је посетио Кантон и Хонг Конг. Путовања осталих путописаца су махом била ограничена на Манџурију и северну Кину и градове као што су: Харбин, Мукден, Пекинг, Тјенцин, Даирен и други.

Што се тиче Јапана, он је острвска земља која се састоји од четири главна острва – Хокаидо, Хоншу, Шикоку и Кјушу и великог броја мањих острва. Заузима површину од око 378.000 квадратних километара²⁵³. По подацима из путописа можемо закључити да је у првој половини 20. века Јапан имао између 56 и 70 милиона становника.²⁵⁴ Ови подаци нису само тачни већ су и веома прецизни. Према проценама у првој половини 20. века становништво Јапана је порасло са 51 милион становника (1914. године) на 70 милиона (1940. године)²⁵⁵.

Милутин Велимировић пише да је порекло Јапанаца непознато и да су можда малајско-монголског порекла²⁵⁶. Такође, он пише да код Јапанаца има доста крви Ајноса тј. народа Аину који живи на северу Јапана и острву Хокаидо (раније Језо). Каже да су они

²⁵⁰ Isto, str. 303.

²⁵¹ Милутин Велимировић, Кроз Кину, Београд, 1930, стр. 165.

²⁵² Милан Јовановић Морски, Тамо амо по истоку, Београд, 1895, стр. 168.

²⁵³ Conrad Totman, A history of Japan, Chicester, 2005, str. 12.

²⁵⁴ Милутин Велимировић, По Јапану и Монголији, Београд, 19??, стр. 59; Милорад Рајчевић, На Далеком Истоку, Београд, 1930, стр. 74.

²⁵⁵ Conrad Totman, A history of Japan, Chicester, 2005, str. 382.

²⁵⁶ Милутин Велимировић, По Јапану и Монголији, Београд, 19??, стр. 5.

снажнији и развијенији од Јапанаца и да у лицу и по кожи имају доста сличности са белцима. Слично их је описао и Озрен Суботић – „Поред малих и живаних јужњака пролазили су и људи Северног Јапана, понајвише из Хакодате и Сапоро. То су људи висока раста са готово белим, европским лицима²⁵⁷. Овај народ је некада живео на највећем делу острва Хоншу, одакле бивају потиснути на север. Од 1997. године се сматрају јединим правим староседеоцима Јапана²⁵⁸. У корист тога говори и чињеница да је јапанска реч *ками*, која представља кључну реч у религији Јапана, највероватније повезана са Аину речју *камуи*, што значи „бог“ или „божанство“²⁵⁹. У савременој науци постоји неслагање око порекла Аину народа. Неки научници сматрају да он припада белој раси, док неки сматрају да потиче из северне Кине или источног Сибира²⁶⁰. У етничком погледу већина модерних Јапанаца представља потомке Јајои народа који је извршио инвазију на Јапан у периоду између 1000. и 300. године пре наше ере²⁶¹.

Пошто су се вође Јапана, почевши од Меици револуције (1868. године), упознале са европским концептима суверенитета државе и територијалне надлежности, поставили су питање граница, тражећи пуну политичку власт над ланцима острва Бонин и Рјуку на југу, до острва Хокаидо на северу. У случају Хокаидо, на коме је живео народ Аину, одмах је започета и колонизација острва од стране бивших самураја и других становника Јапана, којима је додељивана земља. Власти Јапана су желеле да одрже добре односе са Аину народом, али је у пракси то изгледало другачије²⁶². Према речима Конрада Тотмана Јапанци су показали једнаку небригу за интересе и осећања Аину народа, као и енглески досељеници у другим земљама према домаћем становништву које су прегазили²⁶³. О томе сведоче и бројеви. Популација Аину народа, преплављена болестим и сиромаштвом, кретала се око 18.000 људи, док је јапанско становништво скочило са процењених 60.000 1850. године, на 111.000 1873. године и 1.800.000 1913. године²⁶⁴.

²⁵⁷ Озрен Суботић, Из жутог Царства, Нови Сад, 1921, стр. 69.

²⁵⁸ Curtis Andressen, A short history of Japan: From samurai to Sony, Crows Nest, 2002, str. 23

²⁵⁹ Џон Боукер, Кембриџ илусторвана историја религије, Нови Сад, 2006, стр. 152.

²⁶⁰ Curtis Andressen, A short history of Japan: From samurai to Sony, Crows Nest, 2002, str. 22.

²⁶¹ Kenneth Henshall, A history of Japan, New York, 2004, str. 12.

²⁶² Conrad Totman, A History of Japan, Oxford, 2005, str. 328.

²⁶³ Isto, str. 328.

²⁶⁴ Isto, str. 328.

Живот на Далеком истоку – Када је реч о животу на Далеком истоку, из дела наши путописаца можемо закључити да он није био нимало лак. У великим трговачким градовима Кине, најнижи послови су били „резервисани“ за домаће становништа. У тим градовима је живео сразмерно мали број домаћег становника. Становништво већински живело на селу где се бавило земљорадњом.

Рикша је једно од најраспрострањенијих превозних средства и један од симбола Далеког истока. Настала је у Јапану 1869. године²⁶⁵. Сви наши путописци су са изненађењем и сажаљењем писали о овом превозном средству. Јелена Љаља Велимировић је овако писала о њима – „Овај веома распрострањен, а по неким мањим варошима и једини начин кретања у Кини и Јапану, врло је јефтин и доста удобан. Али код човека ненавикнутог на то, поред све удобности, овај „културан“ начин саобраћаја изазива осећај нелагодности и гриже савести пред погнутим, напрегнутим, ознојеним леђима кулија, који вукући колица, трчи испред вас. Обузима вас језа, када погледате у његове очи за време вожње, очи како код измучене животиње... Али ипак, ако бисмо се одрекли, из човечанских побуда, од вожње на рикши, учинили би смо рђаву услугу кулију, лишавајући га његове мизерне зараде, јер је трагедија незапослености највећа и хронична рана Кине.“²⁶⁶.

Кинеска економија у првој половина 20. века, као и у прошлости, била је претежно пољопривредна. По проценама 79% радне снаге бавило се земљорадњом. У производњи су доминирале прехранбене културе као што су пиринач, пшеница, кромпир, поврће и воће²⁶⁷. Пишући о Кинезима наши путописци су приметили да су они веома добри и вешти земљорадници упркос томе што раде са примитивним помоћним средствима²⁶⁸. Према речима Саве Владиславића и Милорада Рајчевића у Кини су земљорадници веома цењени. Милорад Рајчевић пише да су они „одмах иза мандарина, а испред трговаца и занатлија“²⁶⁹. Сава Владиславић пише да је и сам кинески цар једном годишње облачио

²⁶⁵ Curtis Andressen, *A short history of Japan: From samurai to Sony*, Crows Nest, 2002, str. 84.

²⁶⁶ Једна Српкиња на Далеком Истоку, *Време*, 21. септембар 1932., стр. 4.

²⁶⁷ John K. Fairbank, *The Cambridge history of China*, vol. 12, part I, New York, 1983. str 63.

²⁶⁸ Аритон Михајловић, *Кроз пламен руске револуције*, Београд, 1928, стр. 133; Милутин Велимировић, *Кроз Кину*, Београд, 1930, стр. 24.

²⁶⁹ Милорад Рајчевић, *На Далеком Истоку*, Београд, 1930, стр. 137.

ратарску ношњу и поорао и посадио жито на неком делу њиве²⁷⁰. Највише се баве узгојем пиринча, који претставља и главну храну. Поред пиринча узгаја се и овас, поврће и шећерна трска. Чај, који је најбољи на свету, је главни извозни артикал Кине²⁷¹. По речима Милана Јовановића у најпростијим чајциницама Викторије (Хонг Конг) пије се бољи чај но у гласовитим хотелима европским²⁷².

Међутим, ни положај сељака није био много бољи од градских „кулија“. Током већег дела прве половине 20. века у Кини није постојала јака централна власт. Након револуције 1911-1912. године и укидања царства није створена јака централна власт која би ујединила земљу и ослободила је страног мешања. До средине 20-их година Кина је остала подељена међу регионима, којим су управљали војни команданти („господари рата“). Својим областима они су владали независно од централних власти, неки су уводили реформе, док су други свој положај користили за лично богаћење²⁷³. У неким провинцијама војсковође су форсирале гајење опијума, чијим су шверцом финансирали своје подухавте, смањујучи површине намењене прехранбеним усевима. Смањење владиних издвајања за одржавање објеката за наводњавање и контролу поплава довело је до неколико катастрофалних поплава. Разорне глади у северној Кини средином 20-их година очигледно су биле плод лошег управљања владара²⁷⁴. Процењује се је у поплавама на реци Јангце 1931. године без домова остало 14 милиона људи²⁷⁵. О оваквој ситуацији у Кини пише и Милутин Велимировић у контексту јапанских напада на Кину – „Несрећа је за Кинезе што материјално нису спремни, што нису наоружани и што још нису били изашли из онога хаоса који је почео 1911. године... Кина растрзана сталним бунама и борбама између појединих генерала и авантуриста, пустошена поплавама, глађу и епидемијама - није могла да се среди и да изађе на један сигурнији пут и да дође до стабилније државне управе. Па ипак, и поред свега тога, Кина и кинески народ добро су одолевали свима недаћама“²⁷⁶.

²⁷⁰ Сава Владиславић, Тајна информација о снази и стању кинеске државе, Београд, 2009, стр. 239.

²⁷¹ Милорад Рајчевић, На Далеком Истоку, Београд, 1930, стр. 128.

²⁷² Милан Јовановић, Тамо амо по истоку, Београд, 1895, стр. 163.

²⁷³ Дубравка Стојановић, Рађање глобалног света 1880-2015, Београд, 2015, стр. 106-107.

²⁷⁴ John K. Fairbank, The Cambridge history of China, vol. 12, part I, New York, 1983, str. 318.

²⁷⁵ Jonathan Spence, The search for modern China, New York, 1990, str. 434.

²⁷⁶ Милутин Велимировић, По Јапану и Монголији, Београд, 19??, стр. 82.

Према писању Милутина Велимировића живот јапанског сељака претставља непрекидну борбу за пиринач, који се најзад добија са много рада и зноја. Јапан је брдовита земља, са много шума. Довољна је једна летња непогода или земљотрес па да његово поље, једини извор његове егзистенције, буде уништено²⁷⁷. Од Милорада Рајчевића сазнајемо да, слично као у Кини, највише се узгајао пиринач, а извозили чај и свила²⁷⁸. Рад у пољу је био веома тежак – „Пошто пиринач захтева много воде у којој остаје до сам жетве, то се на падинама брда морају направити нарочите терасе, које се морају оградити да се из њих не би сливала вода. Пиринач се мора посадити у мале сандучиће или лејице, а после месец дана вади се корен по корен и пресађујеу меки муље. Колико је то тежак рад, кад је човек од јутра до мрака сагнут над смрљивим муљем на врелом сунцу – то знају само јапански сељаци“²⁷⁹. Почетком века било је потребно око сто дана рада да би се обрадила површина од једног ара пиринча²⁸⁰.

На почетку Меици периода, око 80% прихода владе долазило је из пољопривредног сектора. Отварање Јапана и трговина са странцима, пре свега извоз чаја и свиле, омогућили су Јапану капитал за изградњу индустрије²⁸¹. На индустријско друштво се гледало као на појаву која је у својој суштини „западна“ јапанске власти су у радиле на брзој индустријализацији земље, што је доводило до нових проблема²⁸². Тешки услови живота и рада у новим фабрикама доводили су до покрета против ниских надница и израбљивачких послодаваца. Једна од највећих радничких побуна у Јапану догодила се 1907. године у руднику Ашио. У немирима је ухапшено више од 600 људи, рудари су масовно отупштани, а потом их селективно запошљавали искључујући синдикалне активисте²⁸³. Јапански радници су успели да поправе свој положај, али је у току 30-их година стање постало још теже услед повећаних ратних потреба²⁸⁴. Милутин Велимировић закључује „беда радника је велика, као и сељака“²⁸⁵.

²⁷⁷ Милутин Велимировић, По Јапану и Монголији, Београд, 19??, стр. 33;68.

²⁷⁸ Милорад Рајчевић, На Далеком Истоку, Београд, стр. 75-76.

²⁷⁹ Милутин Велимировић, По Јапану и Монголији, Београд, 19??, стр. 33.

²⁸⁰ Peter Duus, The Cambridge history of Japan, volume 6, New York, 1988, str. 541.

²⁸¹ Curtis Andressen, A short history of Japan: From samurai to Sony, Crows Nest, 2002, str. 90.

²⁸² Conrad Totman, A History of Japan, Oxford, 2005, str. 345.

²⁸³ Исто, стр. 342-343.

²⁸⁴ Исто, стр. 405.

²⁸⁵ Милутин Велимировић, По Јапану и Монголији, Београд, 19??, стр. 57.

Породица – Пошто је становништво Кине током већег дела своје историје било претежно земљорадничко, а земљорадници морају да живе на својој земљи која је непокретна, у овој земљи се развио породични друштвени системи. Од пет традиционалних друштвених односа, који чине однос између владара и поданика, оца и сина, старијег и млађег брата, мужа и жене, пријатеља и пријатеља, три су породични односи. Преостала два иако нису породични односи, могу се изразити терминима породице. Тако се однос владара и поданика може изразити терминима односа оца и сина^{*}, а однос двојице пријатеља терминима односа старијег и млађег брата. Велики део конфуцијанста је рационално оправдање или теоријски израз овог друштвеног система²⁸⁶.

Милутина Велимировића пише да је поштовање родитеља један од највећих закона кинеске етике²⁸⁷. Док се у Јапану он развио из вероварања у божанско порекло Јапанаца. Наиме, Јапанци су веровали да су потомци бога мора Сусана, из тога произилази да су сви умрли Јапанци нижи богови, из чега се постепено развио култ предака²⁸⁸. Уколико би неки Кинез или Јапанац урадио нешто вредно одликовања или похвале, није било необично да одликовање добију и родитељи, јер су они заслужни за стварање тако добрих потомака²⁸⁹. Обожавање предака се развило из породичног друштвеног система. У земљорадничкој породици која живи на неком одређеном месту, обожавани предак је обично био први члан породице који је себе и своје потомке усталичио на том земљишту, тиме је он постао и симболом јединства породице²⁹⁰. О значају култа предака говори и то да је у свакој кући постојао је олтар посвећен мртвим прецима и разни религијски ритуали који су на симболичан начин представљали да за мртве и даље има места у животима живих²⁹¹.

У породичном друштвеном систему у јавном животу учествује породица као целина, а не појединац. Глава породице – отац - има потпуну контролу над породичном

* Што је и био случај у Јапану након Меиђи револуције

²⁸⁶ Фунг Ју-лан, Историја кинеске филозофије, Београд, 1977, стр. 32.

²⁸⁷ Милутин Велимировић, Кроз Кину, Београд, 1930, стр. 40.

²⁸⁸ Исти, По Јапану и Монголији, Београд, 19??, стр. 54.

²⁸⁹ Милутин Велимировић, По Јапану и Монголији, Београд, 19??, стр. 54; Милутин Велимировић, Кроз Кину, Београд, 1930, стр. 40.

²⁹⁰ Фунг Ју-лан, Историја кинеске филозофије, Београд, 1977, стр. 32.

²⁹¹ С. К Yang, Religion in Chinese Society, Los Angeles, 1961, str. 29.

имовином и приходима²⁹². Према речима Милорада Рајчевића – Он је господар свега па и жене и деце²⁹³.

У односима мужа и жене жена је била у потпуно подређеном положају. Према речима Милорада Рајчевића жена у Кини представља роба - „са женама се поступа као са много нижим. За њу дају новац, драгоценост или стоку. Задрже је код себе докле хоће и растави се кад хоће или је просто најури или препрода“²⁹⁴. Почетком двадесетог века, поред многих промена у Кини, долази и до промене начина размишљања о женама и њиховој друштвеној улози. Као прво питање поставило се напуштање обичаја везивања женских стопала и образовања. Под „притиском“ странаца који су на везивање стопала гледали као на доказа варварства кинеске цивилизације, овај обичај је за кратко време прешао пут од извора поноса до извора срама. Такође, долази и до отварања и промовисања великог броја женских школа, па је број студенткиња порастао са 45.000 1910. године на 4.5 милиона 1919. године²⁹⁵. Током 20их и 30их година жене су добиле право да слободно бирају мужа, право да затраже развод и право наследства. Међутим промене су ишле спорије у руралним деловима земље. Анкете вршене током 30их година показале су да је веома мали број људи уопште и знао за ове промене у законима²⁹⁶.

Ситуација у Јапану је била веома слична као у Кини. Ширењем конфуцијанства и на Јапан, и тамо су преовладали овакви друштвени односи. Милутин Велимировић је положај жене у Јапану описао овако – По конфуцијевој етици жена целог живота мора неког да слуша, или боље рећи да робује некоме. Као девојка, она је стално подчињена своме оцу, као удата, она је робиња своме мужу, а као удовица мора се покоравати најстаријем сину²⁹⁷. Након Меиђи револуције положај жене се није много променио. Обесхрабривани су обичаји да удате жене фарбају зубе црном бојом, бријање обрва и тако даље. Међутим, жене су посебним законима из 1890. године, који је обновљен и 1900., биле искључене из политичког живота и јавних служби. До делимичне промене је дошло

²⁹² John King Fairbank, Merle Goldman, China: A new history, London, 2006, str. 18.

²⁹³ Милорад Рајчевић, На Далеком Истоку, Београд, 1930, стр. 126.

²⁹⁴ Милорад Рајчевић, На Далеком Истоку, Београд, 1930, стр. 120-121.

²⁹⁵ Buckley Ebreу, The Cambridge Illustrated History of China, New York, 1996, str. 279-280.

²⁹⁶ Исто, стр. 281.

²⁹⁷ Милутин Велимировић, По Јапану и Монголији, Београд, 19??, стр. 67.

1922. године, када је женама допуштено организовање и учешће на политичким скуповима, али нису добиле право гласа и запошљавања у државној управи.²⁹⁸ Из Милутиновог дела можемо уочити и да индустријализација Јапана и женски рад у фабрикама није довео до битније промене у положају жене – „Остало је готово исто као и раније, и сад је жена слушкиња или робиња мужа. Сем европске ношње тешко да су извојевале још неке друге привилегије и у свему су ниже од мушкараца“²⁹⁹.

²⁹⁸ Conrad Totman, A History of Japan, Oxford, 2005, str. 308;348;395.

²⁹⁹ Исто, стр. 57.

Мржња - Узрок неповерења или мржње између народа Далеког Истока и Европљана лежи у успостављању међународних односа на неједнаким основама, расизму, експлоатацији, али и ксенофобији староседелачких народа.

Према речима Милана Јовановића мржња жутих народа према странцима датира из четрдесетих година 19. века, када је Енглеска предузела „казнену експедицију“ на Кантон³⁰⁰. Као узрок мржње према европској цивилизацији он наводи трговину опијумом и разуздано понашање Европљана у Азији³⁰¹. О њиховој мржњи према Европљанима сведочи и то што су их називали „иностраним ђаволима“ или „ђаволима преко мора“³⁰².

Међутим, из дела Саве Владиславића „Тајна информација о снази и стању кинеске државе“ насталом 1731. године можемо закључити да је неповерење Кинеза према странцима доста старија појава. Он пише – „Поморска трговина у два речних лукама (Кантон и Макао) није забрањена Португалцима, Шпанцима, Французима, Енглецима и Холанђанима... Поменуте нације су у кинеским лукама изложене увредама, немају ту своје конзуле ни било какве привилегије“³⁰³. Да странци не би ометали хармонију кинеског друштва у Кантону било им је дозвољено да бораве само у посебној четврти и остану онолико колико је то захтевао посао. Након тога могли су да оду у португалску колонију Макао, где су чекали полазак за Индију или Европу³⁰⁴. Један од разлога оваквог понашања је и то што се у Кини веровало да је кинески цар добио „мандат неба“ за владавину над читавим светом и да би човечанство требало да буде у односу зависности према кинеском владару. Назив кинеске државе на кинеском језику значи „центар цивилизованог света“, због чега су остали народи сматрани варварима³⁰⁵. О овоме сведочи и писање Саве Владиславића који каже да од околних народа Кинези поштују само Тибетанце, зато што у њиховом суседству столује Далај-Лама, Индијце сматрају златним мувама, а не људима, а за Персијанце и Турке кажу да су непоуздани и да се понашају као разбојници³⁰⁶. Док, Озрен Суботић доноси једну интересанту причу о односу Кинеза према Монголима –

³⁰⁰ Милан Јовановић Морски, Тамо амо по истоку, Београд, 1895, стр. 160.

³⁰¹ Исто, стр. 138.

³⁰² Једна Српкиња на Далеком Истоку, *Време*, 21. септембар 1932., стр. 4.; Озрен Суботић. Из жутог царства, Нови Сад, 1921, стр. 75.

³⁰³ Сава Владиславић, Тајна информација о снази и стању кинеске државе, Београд, 2009, стр. 219.

³⁰⁴ Patricia Buckley Ebrey, *The Cambridge Illustrated History of China*, New York, 1996, str. 235.

³⁰⁵ Дубравка Стојановић, Рађање глобалног света 1880-2015, Београд, 2015, стр. 50.

³⁰⁶ Сава Владиславић, Тајна информација о снази и стању кинеске државе, Београд, 2009, стр. 233-235.

„Смешно је видети некоје Кинезе, који су путовали у Источну Сибирију, како се понашају према својим суграђанима Монголима. Тамо у Сибирији су они, што но кажу мањи од макова зрна и препуњени поштовањем према сваком ма и најпростијем Европљану. Али да их видиш овде, на монголском уртону, Та важност! Тај горди понос!... Кинез гордо очекива, да му Монголи помогну, да „изволи,, сјახати с коња, као да се то само по себи разуме. А Монголи ти „јагањци божији“ се журе, ко ће пре да угоди великом сину „средњег царства““³⁰⁷.

Пишући о мржњи Кинеза према странцима Милан Јовановић каже да их није тешко разумети јер се они осећају презрено и понижено од странаца и да се нама Европљанима допада говорити с омаловажавањем о азијским „дивљацима“ можда с тога, да би у очима необавештеног европског света оправдали наше окрутне поступке према њима³⁰⁸. Милутин Велимировић пише да су европске силе под претњом жуте опасности, предузеле мере које су донеле леп и угодан паразитски живот Европљанима, а код Кинеза изазвале одвратност и мржњу према Европљанима³⁰⁹.

Положај Европљана у Кини је био интересантна тема за наше путописце. Према писању Озрена Суботића Европљани у Кини живе у тзв. *сетлментима* тј. европским насеобинама. Свака сила има своју насеобину. Ови сетлменти у односима са кинеском владом и кинеским поданицима имају право екстериторијалности. На чело сваког сетлмента налази се конзул дотичне државе, који је у границама свог сетлмента као неки мали суверен. Због тога их он и назива *међународним републикам*. Друштвени живот је развијен, а поглавито зато, што ту нема разлике вере и народности, пошто је сваки Европљанин свестан да је само становник малог острва посред опасног кинеског мора, па зато и влада споразум између народа, чији интереси бивају често у противности³¹⁰. У европским концесијама се може видети сав имућан европски свет. Мушкарци су увек у смокинзима, а по некад у фракковима. Даме су у свили, укусно и богато одевене, са скупим ретким крзнима и дивним огртачима од нежне свиле, уметнички извезеним руком кинеских стрпљивих сиромашних уметника. Мушкарци су старији, представници разних

³⁰⁷ Озрен Суботић, Из жутог царства, Нови Сад, 1921, стр. 11-12.

³⁰⁸ Милан Јовановић Морски, Тамо амо по истоку, Београд, 1895, стр. 155.

³⁰⁹ Милутин Велимировић, Кроз Кину, Београд, 1930, стр. 4.

³¹⁰ Озрен Суботић, Из жутог царства, Нови Сад, 1921, стр. 23-25.

богатих фирми и дипломати из конзулата. Они имају своје куће које су по некад као дворци, имају страст за тенисом и голфом и имају младе жене³¹¹. И најмањи чиновник Европљанин прима већу плату од највишег кинеског чиновника. Плату дају Кинези, а белцу се мора дати већа плата, јер он, у Кини, мора да живи као велики господин³¹². На ово можемо надовезати писање Озрена Суботића да је у Кини „правило“ да сваки Европљанин треба да живи господски, а ко то не може треба да се што пре изгуби, како не би умањио углед Европљана у очима Кинеза³¹³.

Као један од највећих израза мржње Кинеза према белцима наши путописци наводе боксерски устанак (1898-1901). Поробљавање и подела Кине изазвали су у земљи снажан антиимперијалистички народни покрет. Године 1898/1899 дошло је до низа локалних побуна. Кренувши из Шантунга, покрет се пренео на Џили, Шанси и Манџурију. Маја 1900. године покрет се развио у велики народни устанак, познат под називом Боксерски устанак³¹⁴. Западњаци су овом устанку наметнули назив „боксерски“ јер су његове најватреније присталице били припадници тајног друштва Јихеђуан, и бавили се кинеским боксом као методом физичког и духовног тренинга. Они предузимају нападе на железнице, фабрике, радње са увезеним проиизводима, нападају и преобраћене Кинезе и мисионаре. Присталице анти-европске политике су однеле превагу и на двору, тако да долази до званичне објаве рата царства Ђинга западним силама³¹⁵. Јуна 1900. године устанак се проширио и на Пекинг где су боксери опсели страна посланства и европски део града, угрозивши животе многобројних странаца. У циљу њиховог ослобођења организована је међународна војна експедиција састављена од контингента Велике Британије, Француске, Немачке, Русије и Јапана, под командом немачког фелдмаршала Валдерзеа³¹⁶. Ова казнена експедиција продирала је брзо кроз Кину и већ 1901. године Кина је приморана на послушност. Кина је обавезана да исплати огромну ратну одштету од 450 милиона долара у сребру, забрањена јој је свака непријатељска активност у односу

³¹¹ Милутин Велимировић, Кроз Кину, Београд, 1930, стр. 27-28.

³¹² Исто, стр. 32.

³¹³ Озрен Суботић, Из жутог царства, Нови Сад, 1921, стр. 26.

³¹⁴ Владимир П. Потемпкин, Историја дипломатије: дипломатија новог доба (1872-1919), Београд, 1949, стр. 135.

³¹⁵ Жак Жерне, Кинески свет, Београд, 2008, стр. 610.

³¹⁶ Чедомир Попов, Грађанска Европа 1770-1914 књ. 3 : Друштвена и политичка историја Европе (1871-1914), Београд, 2010, стр. 276.

на странце, забрањен јој је увоз оружја и постављена је контрола страних трупа над железничком пругом Тијенцин-Пекинг³¹⁷.

Гушење устанка било је праћено великим одмаздама и пљачкањем од стране припадника војски империјалних сила. О варварском приступу европских сила у гушењу боксерског устанка сведочи говор кајзера Виљема II од 27. јула 1900. године, који је одржао трупима које су полазиле за Кину. Он их је јавно позвао да у Кини примене такве казне да Кинези добро запамте немачко име као што су, у своје време, народи Европе сачували у сећању имена Хуна и њиховог вође Атиле³¹⁸. Да су ови војници добро схватили поруку свог цара сведоче писања наших путописаца. Милутин Велимировић пише да су након уласка европских одреда у Пекинг настали ужасни тренуци за кинеску престоницу, пуни варварства и дивљаштва и да о томе ћути историја западне цивилизације³¹⁹. Даље пише да се покрало све што се могло украсти и возило за Берлин, Париз, Лондон, Рим и Петроград и закључује да кад би се могле и зграде украсти и оне би се нашле у некој од европских престоница³²⁰. Такође, наши путописци, са изненађењем, примећују да ни Јапанци ни Индијци нису заостајали за Европљанима у зверствима и пљачки и да је то много огорчило Кинезе.

Као и у случају Европљана, вођење империјалне политике од стране Јапана је морало да доведе до погоршавања односа са народима на чију територију су претендовали. Већ је речено да је прва мета Јапанског експанзионизма била Кореја, а о затегнутим јапанско-корејским односима пише Милорад Рајчевић – „Корејом управља Јапански гувернер. Мржња измеђи Корејаца и Јапанаца је велика. Корејски цар је интерниран.. али ни јапански гувернер није сигуран, јер га чувају јаке страже“³²¹. У корист овога говоре и чињенице да су у пролеће 1919. године у Кореји избиле антијапанске демонстрације, које су се ускоро претвориле у оружани устанак, којим је захваћено близу 600 села и градова. Јапанци су енергично раговали и у гушењу немира је убијено више

³¹⁷ Жак Жерне, Кинески свет, Београд, 2008, стр. 611.

³¹⁸ Владимир П. Потемпкин, Историја дипломатије: дипломатија новог доба (1872-1919), Београд, 1949, стр. 135.

³¹⁹ Милутин Велимировић, Кроз Кину, Београд, 1930, стр. 76.

³²⁰ Исто, стр. 139.

³²¹ Милорад Рајчевић, На Далеком Истоку, Београд, 1930, стр. 79.

стотина лица, а око 30 000 је затворено³²². Такође, септембра 1923. године Токијо је погодио јак земљотрес, у пожарима које је изазвао погинуло је око 100 000 људи, а око три милиона је остало без домова. Прошириле су се гласине да су Корејци одговорни за подметање пожара и пљачке, у немирима који су настали убијено је око 6000 Корејаца³²³.

Затим, Милутин Велимировић пише да Јапанци на Кинезе гледају као на стоку³²⁴. То може потврдити и писање Владе Станојевића – „При пролазу кроз подземни ходник пала нам је у очи једна сцена, која је карактеристична за односе Јапанаца према Кинезима. Пред нас је низ степенице силазила група Кинеза... Један из групе је ишао погрешном недозвољеном страном степеница... њему је притрчао јапански позорник, који је ту одржавао ред носећи у рукама бич. Чим га је без икакве речи и опомене шибнуо врло душмански бичем, он је трчећи заузео ону другу страну степеница³²⁵. Такође, ни Кинези нису имали много симпатија према Јапанцима. Јапан је у најранијим делима кинеске књижевности описиван као „земља патуљака“, а Јапанце су сматрали за „варваре на истоку“³²⁶. По мишљењу Милутина Велимировића Кинези за своје највеће непријатеље сматрају Јапанце и кад говоре о њима, а у „њиховим речима се осећа сатанска мржња која ће се једног дана излити“³²⁷.

Када је реч о односима Јапанаца са белцима, Јапан се, захваљујући реформистичком покрету, ослободио концесија у потпуности до почетка 20. века. Ипак, иако је то Јапану донело бољи положај у односу на друге азијске народе, они и даље нису били равноправни са белим народима „јер су они само coloured gentlemen (т. ј. не беле боје) – нижа раса.“³²⁸.

Милутин Велимировић пише да они мрзе све Европљане, само да то не исказују отворено, да су закопчани у односу према белим људима, неискрени и извештачени³²⁹.

³²² Чедомир Попов, Од Версаја до Данцинга, Београд, 2015, стр. 214.

³²³ Kenneth Henshall, A history of Japan, New York, 2004, str. 108.

³²⁴ Милутин Велимировић, Кроз Кину, Београд, 1930, стр 8.

³²⁵ Влада Станојевић, Моје ратне белешке и слике, Љубљана, 1934, стр. 165

³²⁶ Kenneth Henshall, A history of Japan, New York, 2004, str. 14.

³²⁷ Милутин Велимировић, Кроз Кину, Београд, 1930, стр 8.

³²⁸ Озрен Суботић. Из жутог царства, Нови Сад, 1921, стр. 28.

³²⁹ Милутин Велимировић, Кроз Кину, Београд, 1930, стр. 8; Милутин Велимировић, По Јапану и Монголији, Београд, 19??, стр. 58.

Ово може потврдити и писање двојице других путописаца – Славко Диклић пише о разговору српских војника са јапанским официрем – „Са пуно опрезности информисе се он о нашим борбама и губицима, о оружју, које су нам Руси стављали на располагање, о руској револуцији, њеним жртвама и идејама. Јасно је било да овај младић прилазио са извјесним задацима, о којима има да полаже неком рачун. Наши пристодушни официри, са свим знаковима наивне душе одговараху као побожно девојче на исповеди. А кад један од наших поче да ставља питања о устројству јапанске војске – наш Јапанац је заћутао, као глухонијем.“³³⁰. О сличној ситуацији пише и Милорад Рајчевић – „Знао сам неке од њих да знају стране језике, јер сам се с њима раније разговарао. али они нису хтели да одаду да ишта разумеју и тако се вешто претварали да нико не би веровао да са највећом пажњом прате разговор, који су неки странци водили“³³¹.

Ако Јапанци мржњу према Европљанима не исказују отворено, то свакако није случај са њиховом мржњом према Русима. Милорад Рајчевић је током свог боравка у Порта Артуру, добио савет да у ресторану не говори на руском језику, већ да се служи енглеским или немачким, пошто, како је касније сазнао Русе не трпе, те да не би имао некаквих непријатности³³². На жалост Милутин Велимировић није био те среће – „Вечерао сам једног дана са једним Русом, негде на периферији Токиа, у једној ашчиници и ту смо дошли у сукоб са неким јапанским подофициром. Не знам ни сада око чека се сукоб изродио, али подофицир је био јако насртљив, знао је нешто руски и псовао нам је мајку руску, режећи као пас. Нисмо му одговорили... Свршило се без последица, дипломатски, али смо ми прогурали дипломатску кнедлу – кад смо у њиховој земљи³³³.

Можемо закључити да је неповерење Кинеза према Европљанима, али и суседним народима, до 19. века можда било изазвано осећајем надмоћи, али је у 19. веку је свакако замењено осећајем понижености. Не треба да чуди то што се данас период кинеске историје од Првог опијумског рата 1839. године до 1949. године, када су у Кини коначно

³³⁰ Slavko Diklić, Putničke bilješke jugoslovenskog ratnog dobrovoljca : od Dobrudže do Soluna preko Dalekog Istoka, Osijek, 1932, str. 89.

³³¹ Милорад Рајчевић, На Далеком Истоку, Београд, 1930, стр. 59.

³³² Исто, стр. 100.

³³³ Милутин Велимировић, По Јапану и Монголији, Београд, 19??, стр. 43.

укинути „неправедни“ уговори, назива и „веком понижења“³³⁴. Овај процес је у случају Јапана било обрнут. Јапан је у 16. веку постао свестан културног јаза у односу на друге земље, и то у периоду када су успостављени односи са западним земљама. Осећај инфериорности навео је Токугава режим на политику изолације. Крајем Токугава периода јапански народ потпуно је изменио пут развоја и сву је снагу усмерио на овладавање западном технологијом³³⁵. Успешно овладавање том технологијом, победе у ратовима и статус велике силе, код Јапанаца је створило осећај надмоћности, што примећује и Милутин Велимировић – „Пада у очи да Јапанци имају врло високо мишљење о себи и да су доста уображени“³³⁶.

³³⁴ Alison Adcock Kaufman, The „Century of Humiliation“, Then and Now: Chinese Perceptions of the International Order *Pacific Focus*, Vol. XXV, No. (1 April 2010).

³³⁵ Моришима Мичио, Зашто је Јапан „успео“? Западна технологија и јапански етос, Београд, 1986, стр. 45.

³³⁶ Милутин Велимировић, Кроз Кину, Београд, 1930, стр. 8.

Закључак

Слика Далеког истока настала из пера наших путописаца открива доста сличности, али и контраст између Кине и Јапана, што је битна чињеница у историји Далеког истока током 19. века. Док је Јапан видео у додиру са западњацима полазну тачку за коренити преображај и остварио ту „модернизацију“ великом брзином, Кина је још скоро пола века после „отварања“ остала у стању стагнације³³⁷.

У стварању контраста учествовало је више фактора – Маса становништва, свесне да припадају земљи старе цивилизације, нису имале поверења у странце, а у исто време их презиру. Јапанци су у почетку показивали исто неповерење, исти презир, али си ипак, само привидно, напустили та убеђења. Дубока мржња према странцима у Кини се испољила у кратким изливима беса, као што је боксерски устанак³³⁸. За разлику од Кине, јапанска влада након револуције је уз помоћ индоктринације и пропаганде успела да развије осећај припадности јапанској нацији, која има божанско порекло и самим тим божанску мисију на земљи³³⁹. Та мисија је била усмерена ка ослобођењу Источне Азије од европске експлоатације.

Високи функционери Кине, убеђени у надмоћност кинеских филозофских и интелектуалних схватања, су у већини били непријатељски настројени према новинама, док су у Јапану реформе спровођене „одозго“³⁴⁰. Историјски развој Јапана, све до Меиђи револуције, био је под утицајем кинеске културе. Јапан је непрестано морао да уноси, прилагођава и усавршава кинеску културу како би подигао ниво свог знања и цивилизације. После Меиђи револуције слични процеси одиграли су се и између Западних земаља и Јапана³⁴¹. Прихватање западне цивилизације за Јапан је претстављало само један корак у његовом развоју.

Сличности чине то што су обе земље „чланице“ тзв. синосфере и чињеница да никад нису пале под пуну власт европских колонијалних сила.

³³⁷ Пјер Ренувин, Питање Далеког истока 1840-1940, Београд, 1965, стр. 106.

³³⁸ Исто, стр. 1006-107.

³³⁹ Исто, стр. 214.

³⁴⁰ Исто, стр. 107.

³⁴¹ Моришима Мичио, Зашто је Јапан „успео“? Западна технологија и јапански етос, Београд, 1986, стр. 49.

Синосфера, позната и као источноазијска културна свера или Конфуцијев свет, се односи на земље које су биле под утицајем хан културе и конфуцијанизма. Кључна карактеристика синосфере је коришћење хан карактера (кинескох писма), али ове земље деле и велики број других културних сличности. Највећи регион синосфере је Кина, која је и место настанка хан карактера. Други важни чланови су Демократска Народна Република Кореја, Јужна Кореја, Јапан, Вијетнам и друге земље и региони који окружују Кину, а користе или су користиле хан карактере³⁴².

Врло вероватно је кинески утицај од увек био присутан на јапанским острвима. Најранији периоди јапанске историје познати су нам из дела кинеских историчара. Утицај Кине се, у периоду 6. до 19. века, проширио на све области живота – политичке и административне институције, језик, књижевност, уметност, технику и религију³⁴³.

Оно што представља сличност између Кине и Јапана, а раздваја их од Индије, Југоисточне Азије (осим Тајланда) и већег дела Африке, је то што оне никад нису пале под пуну власт колонијалних сила. Велике силе нису биле заинтересоване да колонизују Јапан, што не значи да није постојала опасност, зато можемо рећи да је Јапан имао срећу што му је поново допуштено да „учи“ сопственим темпом. Јапанска срећа се налазила у томе што велике силе биле заинтересованије за огромну Кину, као непресушни извор радне снаге и сировина³⁴⁴. Ипак ни Кина није била никад у потпуности колонизирана. Она је једноставно била превелики залог за било коју од европских сила. Странци су морали да признају постојање кинеске власти, централне или локалне. Као последица захтева на које је Кина пристајала, само зато што је била исувише слаба да их одбије, на неким деловима кинеске територије тај ауторитет је формално смањен, чак и уступљен, у корист страних експлоататора³⁴⁵.

На крају свог путописа Милан Јовановић Морски „на глас“ размишља: „Хоће ли и каква ће утицаја имати данашњи тесан додир наш са источним народима а поглавито са Кином; хоће ли радиност и мирољубивост тих народа укротити нашу ратоборну расу и

³⁴² Хан Ђијентанг, Кинеска култура: Писмо, Београд, 2016, стр. 133.

³⁴³ Жак Жерне, Кинески свет, Београд, 2007, стр. 291.

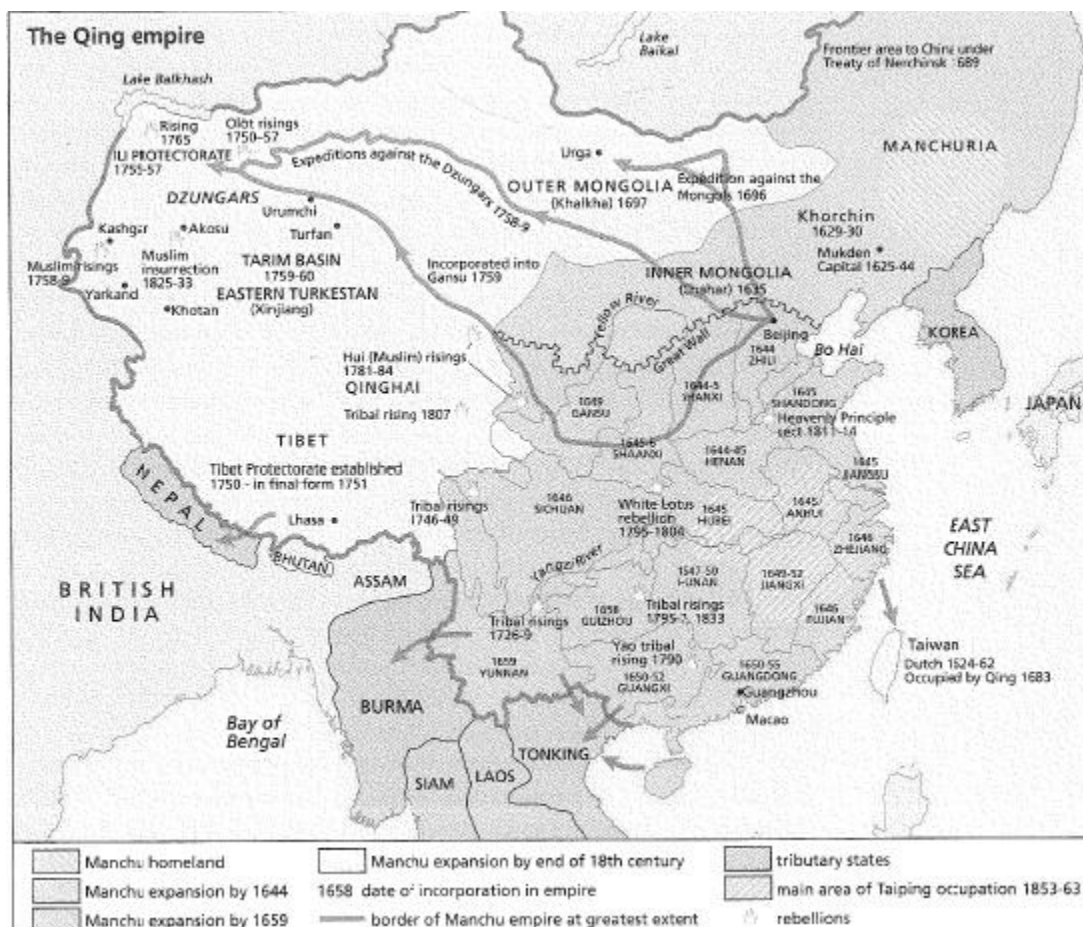
³⁴⁴ Kenneth Henshall, A history of Japan, New York, 2004, str. 75-76.

³⁴⁵ John K. Fairbank, The Cambridge history of China, vol. 12, part I, New York, 1983, str. 128.

скренути је на путеве искрена човекољубља и узвишене трпељивости, или ће ти народи у додиру с нама, присвојити с временом, као Јапанци, дивљу, освајачку ћуд нашу и почети да нас тамане оружјем што смо им сами утисли у руке?. Рим је покорио Хелладу, али је у Риму владао Атички дух³⁴⁶.

³⁴⁶ Милан Јовановић Морски, Тамо амо по истоку, Београд, 1895, стр. 194-195.

Регистар слика

Слика бр. 1 – Кина³⁴⁷

³⁴⁷ Buckley Ebrej, The Cambridge Illustrated History of China, New York, 1996, str. 223.

Слика бр. 2 – Јапанско царство³⁴⁸

³⁴⁸ : Peter Duus, *The Rise of Modern Japan*, Boston, 1876, str. 27.

Слике 3, 4 и 5 – Милорад Рајчевић³⁴⁹

³⁴⁹ Милорад Рајчевић, На Далеком Истоку, Београд, 1930, стр. 2;57;83.

Chinese character	安	以	加	多	奴	保
Katakana			カ	タ	ヌ	ホ
Hiragana	あ	い	か		ぬ	ほ

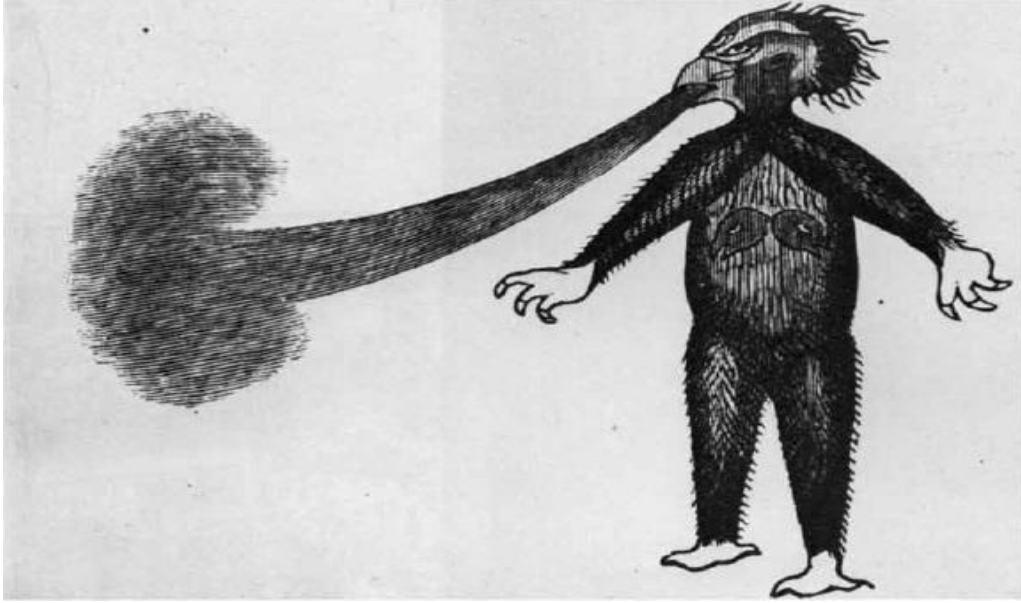
Слика бр. 6 – Поређење Хан карактера, Катакане и Хирагане³⁵⁰

Слика бр. 7 – Пример калиграфије, лево - карактер „шан“ (планина), десно - слика пејзажа где планине претстављају карактер планине³⁵¹

³⁵⁰ Curtis Andressen, A short history of Japan: From samurai to Sony, Crows Nest, 2002, str. 101. 33

³⁵¹ Хан Ђијентанг, Кинеска култура:Писмо, Београд, 2016, стр. 196.

Слика бр. 8 – Кинеска скица британског морнара из 1839. године³⁵²

Слика бр. 9 – Краљица Сиси, симбол заосталости Кине³⁵³

³⁵² Jonathan Spence, *The search for modern China*, New York, 1990, str. 143.

³⁵³ Isto, str. 231

Слика бр. 10 – Госпођа са „подвезаним“ стопалима - 1918. година³⁵⁴

³⁵⁴ Isto, str. 241.

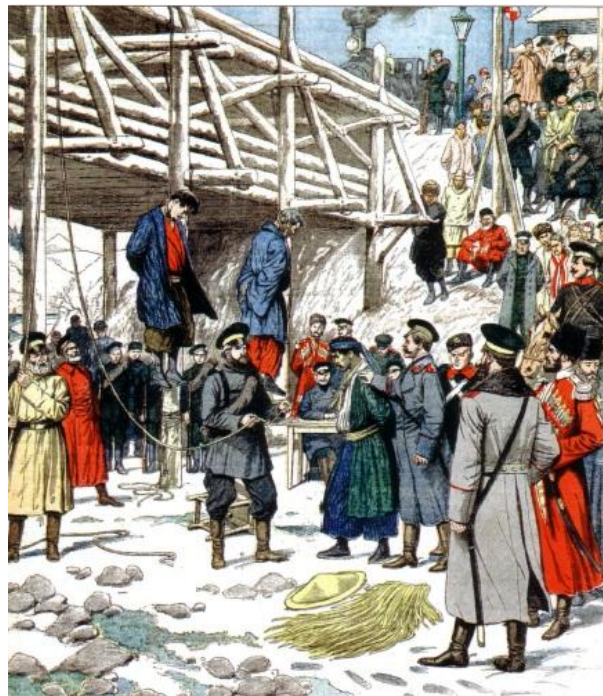
Слика бр. 11 – Постер Радничке партије Калифорније – „Кинези морају отићи!“³⁵⁵

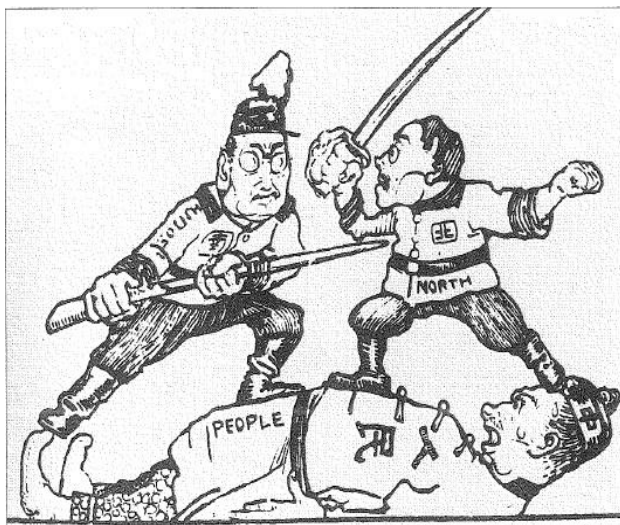
Слика бр. 12 – Један од „боксера“³⁵⁶

³⁵⁵ Isto, str. 234.

³⁵⁶ Isto, str. 235.

Слика бр. 13 и 14 – Судбина Кинеза у јапанским (лево) и руским (десно) рукама – Руско-јапански рат 1904-1905³⁵⁷

Слика бр. 15 и 16 – Судбина Кинеза у рукама европских империјалиста и „господара рата“³⁵⁸

³⁵⁷ Geoffrey Jukes, *The Russo-Japanese War 1904-1905*, Oxford, 2002, str. 10-11

³⁵⁸ Slika levo: Buckley Ebrey, *The Cambridge Illustrated History of China*, New York, 1996, str. 267; Slika desno: Jonathan Spence, *The search for modern China*, New York, 1990, str. 394.

Слика бр. 17 – Сиромашни кинески сељаци сами вуку плуг³⁵⁹

Слика бр. 18 – Транспорт око 80 килограма чаја на леђима³⁶⁰

³⁵⁹ Buckley Ebrey, *The Cambridge Illustrated History of China*, New York, 1996, str. 259

³⁶⁰ Isto, str. 260.

Извори

Једна Српкиња на Далеком Истоку, *Време*, 21. септембар 1932.

Сава Владиславић, Тајна информација о снази и стању кинеске државе, Београд, 2009.

Озрен Суботић, Из жутог царства, Нови Сад, 1921.

Милорад Рајчевић, На Далеком Истоку, Београд, 1930.

Милутин Велимировић, Кроз Кину, Београд, 1930.

Милутин Велимировић, По Јапану и Монголији, Београд, 19??.

Милан Јовановић Морски, Тамо амо по Истоку, Београд, 1895.

Аритон Михајловић, Кроз Пламен руске револуције, Београд, 1928.

Јован Миланковић, Успомене из Сибира 1918/1919 и пут океаном у домовину 1920., Београд, 1926.

Александар Ђурић, Ка победи, Београд, 1938.

Влада Станојевић, Моје ратне белешке и слике, Љубљана, 1934.

Slavko Diklić, Putničke bilješke jugslovenskog ratnog dobrovoljca:od Dobrudže do Soluna preko Dalekog Istoka, Osijek, 1932.

Литература

- Е. Х. Кар, Шта је историја?, Београд, 2001
- Џон Тош, У трагању за историјом, Београд 2008,
- Робин Џ. Колингвуд, Идеја историје, Београд, 2003,
- Питер Берк, Историја и Друштвена теорија, Београд, 2002,
- Цветан Тодоров, Ми и други : Француска мисао о људској разноликости, Београд, 1994,
- Марија Тодорова, Имагинарни Балкан, Београд, 1999
- Едвард Саид, Оријентализам, Београд, 2008,
- Владимир Гвозден, Српска путописна култура, 1913-1940, Београд, 2011.
- Жак Жерне, Кинески свет, Београд, 2008.
- Дубравка Стојановић, Рађање глобалног света 1880-2015, Београд, 2015.
- Моришима Мичио, Зашто је Јапан „успео“? Западна технологија и јапански етос, Београд, 1986.
- Чедомир Попов, Грађанска Европа 1770-1914 књ. 2 : Политичка историја Европе (1815-1871), Београд, 2010.
- Чедомир Попов, Од Версаја до Данцинга, Београд, 2015.
- Чедомир Попов, Политички фронтови Другог светског рата, Нови Сад, 1995.
- Владимир П. Потемпкин, Историја дипломатије: дипломатија новог доба (1872-1919), Београд, 1949.
- Џон Боукер, Кембриџ илустрована историја религије, Нови Сад, 2006.
- Бранислав Ковачевић, Овако сам чуо Будино учење на основу извора у Пали канону, Београд, 2014.
- Фунг Ју-лан, Историја кинеске филозофије, Београд, 1977.
- Хан Ђијентанг, Кинеска култура:Писмо, Београд, 2016.
- Пјер Ренувин, Питање Далеког истока 1840-1940, Београд, 1965.

- Свеске за историју Новог Сада, св. 17., 2015.
- Thomas H. C. Lee, *Education in traditional China: a history*, Brill, 2000.
- John King Fairbank, Merle Goldman, *China: A new history*, London, 2006.
- John K. Fairbank, *The Cambridge history of China*, vol. 11, part I, New York, 1980.
- John K. Fairbank, *The Cambridge history of China*, vol. 12, part I, New York, 1983.
- Patricia Buckley Ebrey, *The Cambridge Illustrated History of China*, New York, 1996.
- C. K Yang, *Religion in Chinese Society*, Los Angeles, 1961.
- Kam Louie, *The Cambridge companion to Modern Chinese Culture*, Cambridge, 2008.
- R. G. Tiedemann, *Handbook of Christianity in China, Volume two: 1800 to the Present*, Leiden, 2010.
- Jonathan Spence, *The search for modern China*, New York, 1990.
- Curtis Andressen, *A short history of Japan: From samurai to Sony*, Crows Nest, 2002.
- Kenneth Henshall, *A history of Japan*, New York, 2004.
- Peter Duus, *The Rise of Modern Japan*, Boston, 1876.
- Marius B. Jansen, *The Cambridge history of Japan*, Vol. 5, 1989.
- Conrad Totman, *A history of Japan*, Chicester, 2005.
- Yumiko Lida, *Rethining Identity in Modern Japan*, London, 2002
- Geoffrey Jukes, *The Russo-Japanese War 1904-1905*, Oxford, 2002.
- John W. Steinberg, Bruce W. Menning, *The Russo-Japanese war in global perspective: World War Zero*, Brill, 2005.
- Abu Bakr Morimoto, *Islam in Japan: Its Past, Present and Future*, Tokyo, 1980.
- Alison Adcock Kaufman, *The „Century of Humiliation“, Then and Now: Chinese Perceptions of the International Order* *Pacific Focus*, Vol. XXV, No. (1 April 2010)
- Journal of American Oriental Society*, vol 95, no. 3, Jul-Sep 1975.
- Journal of American Oriental Society*, vol 62, no. 4, dec 1942.